

Daiva Aliūkaitė, Erika Merkytė-Švarcienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas, Lietuva)
Tarmių (ne)patrauklumo argumentai tarminių nuostatų tyrimuose

Pranešimo diskusijos objektas – tarmių estetikos veiksnių sistema paprasto kalbinės bendruomenės nario požiūriu. Formuluojamų išvalgų pagrindas – tarminių nuostatų tyrimų, vykdytų įvairiuose Lietuvos regionuose 2004–2006, 2009–2011 m. duomenys. Tyrimų instrumentas – pagal perceptyviosios dialektologijos siūlomą metodiką (D. R. Preston, D. Long, R. Van Bezooijen) parengta tarminio kalbėjimo suvokimo ir vertinimo anketa, kurioje derinamas apriorinių nuostatų klausimų kompleksas ir tarminių tekstų-stimulų percepcijos užduotys.

Pranešimo analizė pagrįsta tarminio kalbėjimo patrauklumo vertinimo duomenimis. Teorinis fonas apibendrinimams formuluoti yra perceptyviosios dialektologijos nuostatos.

Tyrimo duomenys, t. y. beveik 800 respondentų iš skirtingų Lietuvos regionų apriorinės nuostatos dėl tarmių estetikos bei tarminių tekstų-stimulų patrauklumo įverčiai, leidžia apibendrinti trinarę tarmių estetikos veiksnių sistemą paprasto kalbinės bendruomenės nario požiūriu, t. y.:

1) tarmių patrauklumas atitinka tarmių suprantamumą, taisyklingumą (vertintojo požiūriu!). Fiksuotina tendencija suprantamą, taisyklingą (vertintojo požiūriu!) tarminę raišką vertinti palankiau estetikos aspektu;

2) tarmių patrauklumas implikuojamas socialinės kultūrinės tarminio kodo vertės. Socialinė kultūrinė kodo vertė gali lemti ir palankų, ir nepalankų garsų sklaidos vertinimą;

3) tarmių (ne)patrauklumas konceptualizuojamas kaip savarankiškas įvertis¹.

Rytis Ambrazevičius (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Differential acoustical cues for palatalized vs nonpalatalized prevocalic plosives in Lithuanian

The results of measurements of F2 and F3 loci for prevocalic palatalized and nonpalatalized plosives in the standard Lithuanian language are presented. The methods of acoustical analysis (PRAAT-aided) and statistical analysis are applied. The results confirm the general findings for other languages, namely that F2 loci are the most significant cues for differentiation between palatalized and nonpalatalized consonants.

The F2 loci do not differ significantly for voiced and voiceless plosives. The lowest values for the F2 locus in plain (nonpalatalized) cases are found for [p] ([b]), followed by [k] ([g]) and [t] ([d]), on the average. For palatalized consonants, F2 loci show the lowest values also for [p'] ([b']), however, the sequence of [k'] ([g']) and [t'] ([d']) seems to be reversed. The widest ranges of F2 loci are observed for [k] ([g]). All those regularities can be explained in several ways. Probably, the simplest explanation is provided by perturbation theory.

The dependence of loci on the regressive coarticulation (effect of the succeeding vowels) is discussed. It is also found that the plosives considered are generally “softer” (their F2 loci are higher) than the homorganic sonants. Finally, F2 loci for Lithuanian and English plosives are compared and the corresponding articulatory differences are discussed.

¹ Plg. R. van Bezooijen, tyrusi skirtingų kalbų, tarmių estetiką, suformulavo *garsų sklaidos hipotezę* teigiančią, kad kai kurie garsai tiesiog yra suvokiami kaip gražesni už kitus (žr. van Bezooijen, R., *Aesthetic Evaluation of Dutch*. Long D., Preston D. R. (ed.) *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, 2002, p. 13–30). Lietuvių percepcijos tyrimai rodo, kad patinka *vs* nepatinka; gražiai skamba *vs* negražiai skamba yra svarbūs argumentai konceptualizuojant tarmių (ne)patrauklumą.

**Женишгуль Байтерекова (Кыргызский национальный университет им.
Ж. Баласагына, Центр киргизского языка и культуры МГЛУ, Киргизия)
Лингвометодические аспекты обучения кыргызской лексике в
иностранной аудитории**

Лексическая семантика является одной из самых сложных областей лингвистического исследования, что обусловлено скрытым характером системности лексики. По определению В. В. Виноградова, слово «заключает в себе единую систему внутренне связанных значений. Внутреннее единство слова обеспечивается не только единством его фонетического и грамматического состава, но и единством системы значений, которое, в свою очередь, определяется общими закономерностями семантической системы языка в целом».

Лексическая норма как система обязательных, принятых в данном языковом коллективе, реализаций определяется взаимодействием ряда факторов: 1) различием в сочетаемостных свойствах, 2) синтагматической закрепленностью значения слова, 3) способностью слов вступать в лексическую оппозицию по определенному дифференциальному признаку.

При определении смыслового сходства или различия слов следует показать студентам наличие в их семантической структуре основного и производных значений.

При изучении кыргызской лексики важно овладеть нормативным употреблением слов одного лексико-семантического ряда на основе достаточно большого объема типичных контекстов, в которых представлены характерные для семантически близких слов особенности их функционирования в речи.

Таким образом, возникает методическая задача – выделить типы контекстов, существенные для усвоения семантически близкой лексики.

**Rima Bakšienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)
Klaipėdos krašto naujosios tarmės formavimasis**

Šiandieninė kalbinė situacija buvusiam Klaipėdos krašto regione labai sudėtinga. 2003–2005 m. vykusių ekspedicijų medžiaga leidžia daryti išvadą, kad tradicinė vakarų aukštaičių tarmė šiose vietovėse negrįžtamai pakitusi.

Tirti garso įrašai rodo, kad 1) buvusi Klaipėdos krašto teritorija dabartinės tarmės požiūriu nėra vienalytė – jos rytinei daliai (maždaug iki Jūros upės) būdingesnės vakarų aukštaičių kauniškių ypatybės, vakarinėje dalyje pasitaiko daugiau žemaitiškų ypatybių; 2) tam tikros fonetikos, morfologijos ir leksikos ypatybės vienija visą buvusį Klaipėdos krašto plotą, išskirdamos jį iš aplinkinių šnektų.

Pranešime bus plačiau apžvelgiamos rytinės Klaipėdos krašto aukštaičių dalies ypatybės. Svarbiausias iš jų yra šios:

1. Silpna priebalsių minkštumo koreliacija su priešakinės eilės balsiais. Priebalsių minkštumo pakitimai gali sukelti ir morfologinių (žodžių kamienų) pakitimų.

2. Nykstanti priebalsių skardumo–duslumo opozicija. Daugeliu atvejų vietoj skardžiųjų tariami duslieji ar bent šiek tiek suduslėję priebalsiai, dažnai jie šiek tiek aspiruoti.

3. Įvairuojantis dvibalsių *ie*, *uo* tarimas.

4. Atvirosiose nekirčiuotose galūnėse konkuruojantys balsiai *-i*, *-u* ir *-e*, *-a*.

5. Silpna priegaidžių opozicija ilguosiuose kirčiuotose skiemenyse (netgi dvibalsiniuose ir dvigarsiniuose).

6. Kapota intonacija, daug šalutinių kirčių; nemažai kirčio atitraukimo atvejų, nors jie nėra sistemingi.

7. Gana gerai išlaikyta prielinksnio *i* + *galininkas* konstrukcija, vartojama vietininko reikšme.

Klaipėdos krašto naujosios tarmės negalima priskirti nė prie vienos iš dabartinių lietuvių tarmių. Čia konkuruoja vakarų aukštaičių ir žemaičių šnektų ypatybės, iki šiol juntama ir vokiečių kalbos įtaka.

Laimutė Bučienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)
Lietuvių kalbos vientisinio sakinio skyrybos ypatumai XIX a. vidurio
tekstuose

Lietuvių kalbos istorijos darbuose tik bendrais bruožais aptariama, kaip buvo vartojami skyrybos ženklai XVI–XVIII a. raštuose. Iki šiol trūksta sisteminių lietuvių kalbos skyrybos raidos tyrimų.

XIX a. vidurio lietuviškų raštų skyryba specialiai netirta. Vientisinio sakinio skyrybos dėsningumams aptariamojo laikotarpio rašomojoje kalboje nustatyti buvo pasirinkti šie originalūs ir verstiniai prozos veikalai: M. Akelaičio *Kwestorius po Lietuwa važinedamas žmonis bemokinęsis* (1860), J. S. Dovydaičio *Sziauleniszkis senelis* (pirma dalis, 1863), M. Valančiaus *Wajku kningiele su abrozdelejs: su abrozdelejs* (1868), H. Balevičiaus *Kielawiedis* (1857), K. Michnevičiaus–Mikėno *Szwentas Izydorius artojas* (1859). Tyrimo duomenų bazę sudaro 3183 vientisinio sakinio skyrybos atvejai.

Atlikta sisteminė skyrybos duomenų analizė leidžia formuluoti šias išvalgas:

1. Nuosekliausiai atskiriamos vienaarūšės sakinio dalys, susietos bejungtuku ryšiu. Pastebimas ryškus polinkis atskirti vienaarūšės sakinio dalis, kai jas jungia priešpriešos jungtukai. Palyginti dėsningai nerašomas skyrybos ženklas tarp nekartojamais sudedamaisiais ir skiriamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių.

2. Matyti tendencija išskirti aiškinamąsias sakinio dalis, postpozicinius priedėlius, įspraudus. Palyginimai paprastai neskiriami.

3. Nereguliari kartojamaisiais jungtukais sujungtų vienaarūšių sakinio dalių, išplėstinių postpozicinių pažyminių, išplėstinių aplinkybių, įterpinių ir kreipinių skyryba.

4. Pasitaiko pavienių netipiškos skyrybos atvejų: kabelis dedamas tarp veiksnio ir tarinio, tarp tarinio ir papildinio, tarp sudėtinės sakinio dalies dėmenų. Tokia skyryba nepagrįsta nei sakinio vidine struktūra, nei intonacija.

5. Dominuojantis vientisinio sakinio sintaksinių vienetų skirtukas – kabelis. Skiriant sakinio dalis, brūkšnio ir dvitaškio vartosenos sfera labai siaura. Įterptinės konstrukcijos izoliuojamos ne tik kabeliais, bet ir skliaustais. Šauktukas, grafiškai pabrėždamas kreipinį, atlieka emocinę ekspresinę funkciją. Kabliataškis M. Valančiaus tekste turi individualumo žymių, stilistinės skyrybos bruožų.

6. Dažniausiai vientisinio sakinio skyryba susieta su sakinio sintaksine struktūra ir prasme. Kai kuriais atvejais skyrybos ženklai (ypač brūkšnys) motyvuoti ir sakinio intonacijos.

7. Palyginus originalių ir verstinių lietuviškų tekstų skyrybą, kokių nors ryškesnių skirtumų nenustatyta.

Taigi XIX a. vidurio lietuviškuose raštuose ima formuotis apibrėžtesnė ir nuoseklesnė skyrybos sistema, jau matomi norminės skyrybos pradmenys, nors dar pasitaiko svyravimų ir nevienodumų.

Vaida Buivydienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)
Lietuvių kalbos mokymas XX a. pradžioje: pirmosios lietuvių kalbos
programos

XX a. pradžia – svarbus lietuvių bendrinės kalbos formavimosi laikotarpis, kai lietuvių kalbą pagaliau leista oficialiai dėstyti kaip mokomąjį dalyką pradinėse ir pagrindinėse mokyklose (nuo 1905 m.). Taigi lietuvių kalbą reikėjo įtraukti į mokymo planą ir sudaryti mokymo programą. Tuo metu jau parašyta keletas lietuvių kalbos elementorių ir gramatikų, tačiau nebuvo mokymo programų. Šio pranešimo tikslas – aptarti pirmųjų XX a. pradžios lietuvių kalbos mokymo programų sandarą, mokymo temas ir jų įtaką lietuvių kalbos vadovėliams.

Pirmas išsamesnis lietuvių kalbos programos projektas buvo parengtas Peterburge ir 1906 m. išspausdintas dienraštyje *Vilniaus žinios* (1906 m. gegužės 10 d., Nr. 99). Programa vadinosi *Pavyzdinis lietuvių kalbos mokymo programos žemesnėms ir vidutinėms mokslo įstaigoms Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų gub.* Šis programos projektas nebuvo oficialiai patvirtintas, tačiau suteikia įvairių žinių apie XX a. pradžios lietuvių kalbos mokymą: programos apimtis buvo plati (skirta pradinėms ir vidurinėms bendrojo lavinimo mokykloms, taip pat asmenims, norintiems įgyti teisę mokyti lietuvių kalbos), kiekvieniems metams, atsižvelgiant į mokyklos tipą, nurodomos pagrindinės mokymo temos, rekomenduojami vadovėliai, ugdomi gebėjimai ir daug praktinių patarimų mokytojams.

Antroji, jau patvirtinta, programa, išspausdinta 1909 m. *Lietuvos ūkininko* priede *Mokykla* (1909 m. lapkričio 25 d., Nr. 11). Tai Jono Jablonskio 1905 m. parengta lietuvių kalbos mokymo programa pradinėms mokykloms ir norintiems laikyti egzaminą dėl teisės dėstyti lietuvių kalbą pradinėse mokyklose. 1907 m. programą apsvaustė Vilniaus švietimo apygardos taryba ir, pripažinusi tinkama, pateikė toliau šį klausimą spręsti Švietimo ministerijai, kuri programą patvirtino tik 1908 m. Ši lietuvių kalbos programa skirta tik pradinėms mokykloms, todėl apimties prasme siauresnė, tačiau dalykiniu požiūriu išsamesnė: smulkiai nurodytos temos ir užduotys, pateikta pastabų ir praktinių patarimų mokytojams. Programoje nėra rekomenduojamų vadovėlių sąrašo, tačiau ji galėjo būti puikus planas būsimiems lietuvių kalbos vadovėlių autoriams.

Abi šios lietuvių kalbos mokymo programos davė kryptį tolesniam lietuvių kalbos mokymui ir iš dalies bendrinės kalbos formavimuisi. Lietuvių kalbos programų ir vadovėlių (programos lyginamos su XX a. pirmajame dešimtmetyje išleistais Povilo Višinskio, Juozo Damijonaičio, Petro Bendoriaus ir Ksavero Sakalausko-Vanagėlio lietuvių kalbos mokymo vadovėliais) lyginamoji ir gretinamoji analizė leidžia teigti, kad programos padarė įtaką vadovėlių ir kitų lietuvių kalbos mokymo priemonių raidai ir suformavo vadovėlių ir lietuvių kalbos mokymo vertinimo kriterijus.

Edita Butkauskaitė-Ledichova (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) **Lietuvių bendrinės kalbos nazalizuotųjų balsių [ȧ], [ȯ], [u̇] požymiai**

Nazalizacijos terminas lingvistų darbuose minimas jau seniai, tačiau lietuvių kalbos nazalizuotųjų balsių ir nosinių priebalsių išsamiesiems tyrimams ligi šiol skirta labai mažai dėmesio. Tiesa, jau E. Mikalauskaitė užsimena apie galimą nosinių priebalsių poveikį balsiams, tačiau teigia, kad tokia nazalizacija jokios fonologinės reikšmės neturi, todėl plačiau nagrinėti šio proceso nesiima. Kituose lietuvių kalbos fonetikos darbuose aprašomos tik pačios bendriausios nazalizacijos ypatybės. Platesnę šio reiškinio tyrinėjimo istoriją galima rasti užsienio lingvistų (F. Bell–Berti, P. Delattre, G. Fant, A. Ferguson, O. Fujimura, A. S. House, I. Maddieson, J. J. Ohala, K. N. Stevens) darbuose.

Šis tyrimas – vienas pirmųjų bandymų eksperimentiniu būdu išsiaiškinti nazalizacijos poveikį bendrinės lietuvių kalbos ilgiesiems užpakalinės eilės balsiams [ȧ], [ȯ], [u̇].

Ištyrus balsių [ȧ], [ȯ], [u̇] trukmę gauti tokie rezultatai.

Balsių [ȧ], [ȯ], [u̇] trukmės vidurkiai

Pozicija	Bendrasis trukmės vidurkis (ms)				
	[ȧ]		[ȯ]		[u̇]
C^nVC^{n2}	268	C^nVC^n	255	C^nVC^n	253
C^nVC^t	244	C^nVC^t	235	C^nVC^t	244
C^tVC^n	253	C^tVC^n	249	C^tVC^n	248
C^tVC^t	239	C^tVC^t	234	C^tVC^t	228

1. Pozicijoje C^tVC^t (tarp dusliųjų priebalsių) esantys balsiai yra mažiausios trukmės ([ȧ] bendrasis trukmės vidurkis – 239 ms, [ȯ] – 234 ms, [u̇] – 228 ms).

2. Pozicijoje C^nVC^n (tarp nosinių priebalsių [m], [n]) balsiai ryškiai pailgėja ([ȧ] bendrasis trukmės vidurkis – 268 ms, [ȯ] – 255 ms, [u̇] – 253 ms).

3. Pozicijų C^tVC^t (tarp dusliųjų priebalsių) ir C^nVC^n (tarp nosinių priebalsių) balsių trukmės santykiai: [ȧ] – 1 : 1,12; [ȯ] – 1 : 1,10; [u̇] – 1 : 1,11.

4. Įvertinus duomenis Studento kriterijumi, gauti statistiškai patikimi rezultatai: pasikliaujamieji intervalai niekur nesikerta ir nedengia vienas kito, o Studento kriterijaus reikšmė (t_p) didesnė už 99,5% tikimybės reikšmę (t_α).

5. Pozicijos C^tVC^n ir C^nVC^t užima tarpinę padėtį – jose balsiai tik šiek tiek pailgėja.

² Simbolių reikšmės: C^n – nosinis priebalsis, V – balsis, C^t – duslusis priebalsis.

Balsių, tariamų tarp nosinių ir dusliųjų priebalsių, kokybinius skirtumus gali rodyti ne tik pirmųjų dviejų formančių F_1 ir F_2 reikšmės, bet ir oscilogramos bei spektrogramos. Štai tokius jų skirtumus pavyko pastebėti:

a) Balsių [a], [o], [u], esančių tarp dusliųjų priebalsių, virpesių amplitudės žemesnės, o esančių tarp nosinių priebalsių – daug aukštesnės ir gerokai intensyvesnės.

b) C^nVC^n pozicijoje vartojamų balsių oscilogramose daug intensyvesni papildomi trumpi amplitudės virpesiai.

c) Visų nazalizuotųjų balsių spektrogramose matyti daugiau tamsių zonų.

d) Skaičiuotos tiriamųjų pozicijų C^nVC^n ir C^tVC^t atkarpos po 100 ms ir žiūrėta, kiek periodų jas sudaro – nazalizuotųjų balsių periodas trumpiausias, o balsių, esančių tarp dusliųjų priebalsių – ilgesnis.

Išanalizavus bendrinės lietuvių kalbos užpakalinės eilės balsių [a], [o], [u] trukmės ir kokybės duomenis pozicijose C^tVC^t , C^nVC^t , C^tVC^n , C^nVC^n , galima teigti, kad nazalizuoti ir nenazalizuoti balsiai aiškiai skiriasi.

Solveiga Čeirane (Rīga Stradiņš University, Latvia) **Comparison of Latvian voiced affricative stops [ʒ], [ʒ̥] and combinations of consonants [dz], [dʒ]**

This research studies Latvian voiced affricative stops [ʒ], [ʒ̥] and combinations of consonants [dz], [dʒ]. The aim of this study is to compare affricative stops and combinations of consonants and by using acoustic features to ascertain whether there are differences between affricative stops and combinations of consonants. If the differences exist, then it is important to find out, what kind of differences there are.

This research uses the following acoustic features: duration of closure/stop gap, duration of friction, locus equations and spectral peaks from FFT spectra.

The analysed research material is made of [VCV] syllables, where C is a Latvian voiced affricative stop or combination of consonants, but the first V of a syllable is one of Latvian short vowels [a, e, ɛ, i, o, u] and the last V of the syllable is one of Latvian long vowels [ā, ē, ē, ī, ō, ū], for example, [adzā, edzē, idzī] etc. The informants are speakers of Latvian Standard and their language did not contain features of dialects. The material is recorded by computer software *WavePad*, and the data are processed by software *Praat*.

According to the results, it should be concluded that realisation of a stop and a fricative consonant in combination differs from its realisation in the affricate. By using four acoustic features, it can be found that locus equations and spectral peaks do not differ substantially in acoustic characteristics of affricates and combinations of consonants. However, by comparing the values of duration of closure and duration of friction, one has to conclude that there are differences in characteristics of voiced affricative stops [ʒ], [ʒ̥] and combinations of consonants [dz], [dʒ].

Nijolė Čepienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) **Pastabos dėl nelietuviškų žodžių kilmės, šaltinių ir paplitimo**

Pranešime išaiškinama, tikslinama nelietuviškų žodžių, pateikiamų *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽ ir LKŽe), kilmė, nurodomas pamatinis žodis, iš kurio skolinys kilo. Pateikiama duomenų iš naujų šaltinių, raštų ir tarmių. Pavyzdžiui, *bórvikis*, *bòrvikis* ‘toks tamsiai pilkas žirnis arba vikis (Vicia)’ yra hibridas, kurio pirmojo dėmens pamatinis žodis – lenkų *bor* ‘šilas’, o antrasis dėmuo – lietuvių *vikis*, skolinys iš vok. *Wicke*; *kòpelis* ‘gabalas, plotas’ kilo iš Prūsijos vokiečių (toliau Pr. v.) *Koppel* ‘bendra ganykla, ganyklos plotas’, plg. n. nl. *koppel*.

LKŽ pateikiama skolinių, kurių kilmė nenurodyta, pvz., *krykė* reikšme ‘migdolų medis’ užfiksuotas XVI a. Bretkūno Biblijoje, o reikšme ‘nedidelių mėlynų slyvų medis; jo vaisius (Prunus)’ turimas daugiausia Rytų Prūsijos žodynuose, raštuose nuo XVII a., pasiskolintas iš Pr. v. *Krieche*

‘netikra slyva, miško slyva’, plg. v. v. ž. *krīke*. Gyvojoje kalboje, daugiausia vakarų aukštaičiuose, vartojamo *krýklė* ta pačia reikšme pamatas yra Pr. v. *Krickel* ‘laukinė slyva’.

Kartais pažymimas germanizmas, bet nenurodomas jo pamatinis žodis: *párvingeris*, -ė ‘globėjas’ kilo iš vok. *Vormund* ‘t. p.’ daugiskaitos *Vormünder* tarmybės.

Būtina atskirti homonimus, pateikiamus *LKŽ* ir *LKŽe* viename straipsnyje, pvz., *dūmalākas* ‘kaminas, dūmų ėjimas’ ir ‘pavadinimas nesamo daikto’. Tai du skirtingos kilmės žodžiai, homonimai. *Dūmalākas* ‘kaminas, dūmų ėjimas’, *dūmlakas*, *dūmlakas* ‘anga dūmams, kaminas’ yra savi žodžiai, dūriniai, sudaryti iš *dūmas* ir *lakas* ‘plyšys bitėms iš avilio išlėkti; lėkimas’, o *dūmalākas*, *dūmalōkas* ‘pavadinimas nesamo daikto, kurio siunčiama nežinantį šios prigavystės paskolinti pas kaimynus (tie įkiša į maišą akmenį ar kitą kokį sunkų daiktą)’, *dūmalōkas* ‘žioplys, kvailiukas’ – skoliniai iš vokiečių kalbos, plg. Pr. v. *Dummlak* ‘kvailas žmogus’, dariniai iš Prūsijos vokiečių *dammeln* ‘kvailioti, juokauti, vaikiškai elgtis’ ir priesagos -*ak*.

Žodis *ūkas* ‘atauga užpakalinėje minkštojo gomurio dalyje, liežuvėlis’ yra germanizmas, pasiskolintas iš Pr. v. *hūke* ‘t. p.’. Todėl *ūkas* ‘ūžimas, gausmas, triukšmas; aidas...’ turėtų būti pateiktas atskirame straipsnyje, nes jis yra kitos kilmės. *Žiogis* ‘kartis išmintiems linams susverti’ *LKŽ* turi būti atskirtas nuo zool. *žiogys* ‘žiogas, šoklus tiesiasparnių būrio vabzdys (*Tettigonia*)’.

Neatskirtų homonimų randama ir 2009 m. išleistame Jokūbo Brodovskio rankraštinio XVIII amžiaus žodyno *Lexicon Germanico=Lithvanicom et Lithvanico=Germanicom* III žodžių indekse. Viename lizde pateikiamas germanizmas *gilióti*, *giliúoti* ‘turėti vertę, kainuoti, reikšti, tikti’ ir lietuviškas žodis *gyliúoti* ‘zylioti, lakstyti, nerimti’; savas žodis *grovis* ‘įrankis sienoms (mūriui) griauti’ neatskirtas nuo germanizmo *gróvas* ‘grafas’; *pikis* ‘ietis’ – nuo germanizmo *pikis* ‘atlaikinė masė, gaunama gaminant degutą, akmens anglies dervą ir kt.’.

Daliai *LKŽe* pateikiamų nelietuviškos kilmės žodžių surasti ir pateikti pamatiniai žodžiai, medžiaga papildyta naujais šaltiniais. Tačiau *LKŽe* būtina tobulinti: papildyti Mažosios Lietuvos žodyną, raštų, tarmių žodyną ir kitų šaltinių medžiaga; kompetentingi etimologai turėtų pateikti tikslias žodžių kilmės nuorodas.

Vida Česnulienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Modaliniai konektoriai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose

Modalumas reiškiamas leksinėmis, gramatinėmis ir kitomis modalinėmis raiškos priemonėmis, iš kurių svarbi intonacija. Pagrindinė jo raiškos priemonė – veiksmazodžių nuosakų formos. Modalumas reiškiamas ir modaliniais žodžiais, įterpiniais, dalelytėmis, prieveiksmiais. Šios raiškos priemonės eina konektoriais, kuriais struktūruojamas tekstas, todėl yra ir teksto struktūros kūrimo priemonės.

Modaliniai konektoriai daug dažniau vartojami publicistinio stiliaus tekstuose.

Siejant sakinius abejojimo konektoriais (*atrodo*, *ko gero*, *regis*, *matyt*, *pasirodo*, *turbūt*, *galbūt*, *gal* ir pan.), pirmiausia jaučiamas tam tikras adresanto vertinimas, subjektyvi nuomonė ir pan. Abejojimo konektorių pasitaiko tik tokiuose tekstuose, kuriuose galimas pasakojimas pirmuoju asmeniu, subjektyvus vertinimas. Nors lietuvių kalbos žodynuose vieno abejojimą reiškiančio konektoriaus leksinė reikšmė dažniausiai aiškinama pasitelkiant kitą tos pačios rūšies konektorių, vis dėlto galima įžvelgti šiokių tokių konektorių reikšmės skirtumą. Pavyzdžiui, konektoriumi *atrodo* įprastai reiškiamas abejojimas, o konektoriais *regis*, *matyt*, *turbūt*, *galbūt* linkstama reikšti netikrumą.

Įsitikinimo konektoriais paprastai reiškiamą kalbėtojo poziciją, kad tai, kas pasakoma antru sakiniu, yra tikra. Šie konektoriai vartojami daug rečiau, adresantas vengia adresatui brukti teikiamą turinį kaip vienintelį. Konektoriai *akivaizdu*, *aišku* išreiškia žinių šaltinio pobūdžiu pagrįstą adresanto požiūrį.

Informacijos šaltinį reiškiantys konektoriai rodo, kuo remiasi adresantas, iš kur paimtas koduojamas turinys. Informacijos šaltinio nurodymas drauge leidžia adresantui vertinti informacijos patikimumą, kiek ji atitinka faktus. Todėl dažnai adresanto požiūris į pasakomą turinį turi papildomą abejonės, netikrumo atspalvį. Galima kalbėti apie sakinių santykį, kuriuo nurodomi duomenų šaltiniai ir numanymas (pvz., konektoriai *anot* [*ko nors*], *pasak* [*ko nors*]). Šie konektoriai tinka asmens nuomonei laisvai cituoti. Pastebimas polinkis oficialiojoje kalboje dažniau vartoti *pasak*, laikyti jį tarsi prestižiškesniu. Todėl ir tirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse konektorius *pasak* [*ko*

nors] daug dažnesnis negu konektorius *anot* [*ko nors*], kurio visiškai nerasta tirtose mokslinio stiliaus tekstų imtyse. Toks polinkis nepeiktinas, bet ir konektoriaus *anot* iš raštų nereikėtų išstumti.

Pabrėžiamieji konektoriai vartojami tada, kai norima išryškinti pirmiau pasakytą teiginį. Pirmu sakiniu pasakytą teiginį akcentuoja, labiau išryškina, į jį adresato dėmesį atkreipia pabrėžiamuoju konektoriumi einančios dalelytės *būtent* (su gretinimo, aiškinimo atspalviu), *dar*, *net*, prieveiksmiai *ypač*, *juo*, *juolab*, *nejaugi*, *štai*, *tik*, *tuo labiau*, *vis*, *visiškai*.

Namig Gafarov Saleh oglu (Baku Slavic University, Azerbaijan) Pulls off agglutination in the word-building system of the Turkic languages

In Turkic languages, including Azerbaijani language composite words are formed in several ways:

1. Word of the components of which are written together.
2. Paired words.

There is another type of compound words, which were formed on the basis of the prepositional type, formed as a result of semantic and conceptual change proposals. Speaking about the type of proposals we have in mind incorporative structure (i.e. the model sentence = word). We will examine evidence incorporative type in the Turkic languages, which we believe typological bias. Our goal is to investigate the semantics of this type in the words of Turkic languages.

It is known that in the typological linguistics there is no pure language, that is, in any type of language you can find signs of another language. Incorporating languages in their grammatical structure very different from agglutinating. In these languages, word and sentence is not delineated. In other words, the boundaries of words and sentences come together. Grammatically, the whole word, and combines the subject and complement, and determination.

In Turkic languages was discussed on the process of model sentence = word, and there are some opinions on this issue. But the issue was not carefully designed. One of his reasons is that such offers in the literary language is not often used. But such proposals are found in the dialects and the dialects of the Turkic languages.

Words offer more found in the thematic cluster of words – games, weddings, fabric names, personal names – anthroponomy, names of places – place names. In sentences = words reflected the dynamic features of various situations and processes. In the words of these sentences = presence of verbs of motion is considered one of the main characters. Some linguists do not accept the transition to predicating nominee. They agree that the word is formed from a variable supply model. But such models exist in the Turkic languages. As we know, between the agglutinative and incorporated language differences exist. Of course, they are made from a variety of incorporated and agglutinating languages.

Jurgita Girčienė, Eglė Kateščiškaitė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Rolando Rastausko eseistikos stilistiniai naujadarai

Anot Kęstučio Navako, Rolando Rastausko „tekstai tiesiogine prasme gražūs. Jaukumo jiems teikia nuolatinis pasaulio lyginimas su „vietiniais pavyzdžiais“ <...>. O ryškumo – muzika. RoRa yra tekstų Mozartas, puikiai žaidžiantis sąskambiais“ (K. Navakas, *Privatizacija pagal RoRa*, MiestoIQ.lt, 2010). Intensyvų globaliai lokaly, arba lokaliai globalų, jo esė „informacijos krūvį „papuošia“ visuomet reikiamoje vietoje ir reikiamu momentu padėti akcentai. Pirmiausia įspūdingi naujadarai“ (I. Šerytė, *Žvilgsnis į RoRa pasaulį*. Bernardinai.lt, 2006).

Būtent R. Rastausko eseistikos naujadarai yra šio tyrimo objektas. 2005–2007 m. periodikoje publikuotoje R. Rastausko eseistikoje, vėliau sudėtoje į esė rinktinę „Privati teritorija“ (2009 m.), rasti 147 stilistiniai naujadarai: apie du trečdalius jų sudaro daiktavardžiai, beveik perpus mažiau būdvardžių, apie dešimtadalis veiksmažodžių, labai reti prieveiksmiai ir skaitvardžiai.

Eseistui būdingi ir vediniai (56%), ir dūriniai (44%, pvz.: *eurolengvybė*, *kokteilkalbė*). Tarp vedinių dažniausi su priesagomis pasidaryti naujadarai (71%, pvz., *žvilgsniuoti*), beveik perpus mažiau

priešdėlių vedinių (28%, pvz., *padubliniai*), pavieniai galūnių vediniai (1%, pvz., *krizius*). Tarp naujadarų esama ir tipišku, pvz., *vyndulkē*, ir netipiškų, pvz., *vipata*, darinių. Su jų daryba, (ne)tipiškumu sietinas ir pagrindinis stilistinių naujadarų konotacinės reikšmės elementas – emociniai atspalviai. Pastebėtina, kad darybos formanto teikiamas ir kontekste atsiskleidžiantis naujadarų atspalvis dažnai nesutampa: pavyzdžiui, deminutyvai R. Rastausko tekstuose įgauna menkinamąjį, niekinamąjį, pašėpiamąjį atspalvį. Apskritai neigiamo emocinio atspalvio naujadarų esama daug daugiau nei teigiamo, nes „Eseistinis mąstymas – kritinis mąstymas“ (L. Arnatkevičiūtė, *Lietuvių esė postmodernizmo situacijoje: Rolandas Rastauskas*. Lituanistica, 2006, T. 65 (1), 63–72).

Juris Grigorjevs (Latvian Language Institute of the University of Latvia, Latvia) The vowel system of Standard Latvian and its phonological interpretation

Working on the Phonetics chapter of the new Academic Grammar of Latvian the traditional description and classification of speech units was revised. The need to add acoustic characteristics for sounds traditionally described and phonologically classified only on the basis of their articulation raised the question on relations between acoustic properties of sounds and features significant for their perception and classification. Using formant data of Cardinal and IPA vowels it was proved that parameters based on the acoustic characteristics suggested by Gunnar Fant for phonological classification of vowels fail to make a distinction between front and central vowels, and back unrounded vowels, too. It seems that for the time being it is better to stick to the acoustically based features suggested by R. Jakobson, G. Fant and M. Halle in “Preliminaries to Speech Analysis” because they are defined somewhat looser and allow some freedom for interpretation.

The other topic to be addressed is classification of the Latvian diphthongs and diphthongs in general. It seems that there is no single approach dealing with these vowels that are characterized as complex segments. The features suggested for description of diphthongs (falling, rising, fronting, backing, centring, opening, closing, height harmonic, narrow/homogeneous and wide/heterogeneous) can not be used for the phonological classification because they overcrowd the system and fail to make a distinction between all the diphthongs (e. g., Latvian diphthongs /ai/ and /ai/, /ei/ and /eu/, /ie/ and /uo/).

The author of the present report refuses to classify the Latvian diphthongs as two monophthongs, because they have certain acoustic characteristics separating them from monophthongs, and they function nowadays as a single phoneme constituting minimal pairs with both short and long monophthongs. The possible solution is to address all the Latvian diphthongs as monophonemes assigning to each of their two targets + or – value of features used for the classification of monophthongs.

Inese Indričāne (Latvian Language Institute of the University of Latvia, Latvia) The acoustic characteristics of the Latvian voiceless fricatives

In the present research acoustic properties of the intervocalic voiceless fricatives / ϕ /, / ξ /, / σ /, / Σ / of the Standard Latvian have been investigated. The aim of this study is to verify, if it is possible to classify all the analysed voiceless fricatives of the Standard Latvian according to the noise spectra.

The analysed material consists of /VCV/ units, e. g. *isi* [$\cup\iota\sigma\]\iota$], *ese* [$\cup\varepsilon\sigma\]\varepsilon$], *ese* [$\cup\theta\sigma\]\theta$], *asa* [$\cup A\sigma\]A$], *oso* [$\cup\sigma\]\sigma$], *usu* [$\cup\upsilon\sigma\]\upsilon$], *īsī* [$\cup\iota\]\sigma\]\iota$], *ēsē* [$\cup\varepsilon\]\sigma\]\varepsilon$], *ēsē* [$\cup\theta\]\sigma\]\theta$], *āsā* [$\cup A\]\sigma\]A$], *ōsō* [$\cup\sigma\]\sigma\]\sigma$]. Each unit was recorded 3 times. The total number of analysed speech units is 846.

The results are based on the analysis of speech data provided by 6 speakers of the Standard Latvian – 3 male and 3 female subjects in the age between 25 and 45 – having no speech disorders or specific dialectal features in their pronunciation.

The recordings were made at the *Faculty of Humanities of the University of Latvia* and at the *Latvian Language Institute of the University of Latvia*.

Data processing was performed using the software *Multi Speech, Praat, SPSS*.

Jurgita Jaroslaviėnė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Kai kurių dvibalsinių galūnių priegaidės Prienų šnekte

Aukštaičių šnektose žodžio galo skiemenys dažniau realizuojami su cirkumfleksine priegaide, tačiau ne visais atvejais ši priegaidė ištariama vienodai. Eksperimentiniai vakarų, pietų ir rytų aukštaičių tyrimai rodo tendenciją nevienodai tarti tokias formas kaip *vilkaĩ* (dkt. dgs. vard.) ir *vilkaĩ* (vksm. es. 1. 2 a.), *vaikaĩ* (dkt. dgs. vard.) ir *vaikaĩ* (vksm. es. 1. 2 a.): veiksmožodžio galūnėje pirmasis dvibalsio dėmuo atrodo ryškesnis, aiškesnis negu atitinkamai daiktavardyje, taigi iš klausos skamba *vilkaĩ*. „vilkaĩ“ (dkt. dgs. vard.), bet *vilkaĩ*. (/ *vilkaĩ*) „vilkaĩ“ (vksm. es. 1. 2 a.) ir pan. Eksperimentais norėta patikrinti, ar aptariamąsios formos nėra sutapusios ir rytinių kauniškių Prienų šnekte.

Prienų šnektos dvibalsinių galūnių priegaidžių tyrimui pasirinktos šios minimaliosios poros: *sak<aĩ.>* ~ sakaĩ (dkt. dgs. vard.) : *sak<aĩ.>* ~ sakaĩ (vksm. es. 1. 2 a.), *laik<aĩ.>* ~ laikaĩ (dkt. dgs. vard.) : *laik<aĩ.>* ~ laikaĩ (vksm. es. 1. 2 a.). Gauti rezultatai palyginti su kitų, daugiausia aukštaičių, šnektų analogiškų tyrimų duomenimis. Taip pat aptariami žodžio viduje ir gale vartojamų dvibalsių priegaidžių skiriamieji požymiai.

Tiriamoji medžiaga buvo įrašyta tiesiai į kompiuterio atmintį ir apdorota kompiuterine garsų analizės programa PRAAT 5.0.34. Šia programa matuoti ir suskaičiuoti iškirptų segmentų kiekybiniai, kokybiniai ir kiti parametrai, nubraižytos spektrogramos. Tyrimo duomenys įvertinti programomis STUDENT.PAS, FORMANT2.PAS ir UKR.PAS.

Pagrindinis tonas ir intensyvumas tirtas pagal kelis parametrus: 1) aukščiausią maksimumo vidurkį (atitinkamai pustoniais ir decibelais); 2) vidutinį maksimumo (viršūnės pasirodymo) laiką, t. y. laiko tarpą (procentais) nuo garso pradžios iki aukščiausio pakilimo momento; 3) pagrindinio tono ir intensyvumo vidutinį lygį (atitinkamai pustoniais ir decibelais).

Nustatyta, kad tirtųjų žodžių galūnių dvibalsių nevienoda bendroji ir ypač pirmųjų dėmenų trukmė yra patikimas priegaidžių skiriamasis elementas, kiekybiškai redukuojamas pirmasis daiktavardžio galūnės dvibalsio dėmuo. Kokybiniai parametrai taip pat skiriasi: skirtingos kilmės dvibalsinių galūnių kokybė (ypač pirmųjų sandų skirtumai) neabejotinai laikytina reikšmingu priegaidžių skiriamuoju rodikliu. Pagrindinio tono ir intensyvumo rodiklių analizės duomenimis, aukštesniu balso tonu žodžio gale tariamas cirkumfleksinės kilmės dvibalsis, jis daug intensyvesnis negu veiksmožodžio galūnės akūtinės kilmės [aĩ.].

Atliktas ir audicinis lyginamųjų dvibalsinių galūnių tyrimas, kuriuo nustatyta, kad aptariamąsias formas patikimai skiria ir auditoriai, vadinasi, lyginamos žodžių formos Prienų šnekte iš tikrųjų nėra visiškai sutapusios.

Aušra Kaikarytė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Perficientyvas šiaurinėse šiauliškių šnektose

Perficientyvo („vykstančiuoju“) A. Girdenis ir G. Kačiuškienė įvardija tarpinę veiksmožodžio ternarinės veiklos sistemos kategoriją, kuria reiškiamas veiksmo artėjimas prie pabaigos (arba apskritai tam tikros ribos), plg. latvių imperfektyvą *sist* ‘mušti’, perfektyvą *nūsist* ‘užmušti’ ir perficientyvą *sist nuōst* (*zemē*) ‘mušti užmuštinai’ (žr. Girdenis A., Kačiuškienė G., 1986, Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmožodžio sistemose. – *Kalbotyra*. T. 37 (1). P. 21–27 [= Girdenis A., 2000, *Kalbotyros darbai*. T. 2. P. 307–314]). Šiuo pranešimu bus siekiama plačiau aptarti perficientyvo sandaros ir vartosenos ypatumus, revizuoti nuomones apie perficientyvo atsiradimo priežastis šiaurinėse lietuvių šnektose, daugiausia remiantis šių šnektų duomenimis.

Latvių kalboje ternarinė veiksmožodžio veiklos sistema funkcionuoja „normaliai“, o daugiausia šiaurinėse lietuvių kalbos tarmėse (šiaurės vakarų žemaičių, šiaurinių šiauliškių ir panevėžiškių šnektose) pasitaikančios šios sistemos užuomazgos, minėtų kalbininkų nuomone, yra naujas gramatikos reiškinys, atsiradęs dėl latvių kalbos poveikio (ten pat: 311). E. Lipartė yra suabejojusi pastaruoju teiginiu ir pateikusi atskirų perficientyvo pavyzdžių ir iš vakarų, ir iš vidurio aukštaičių, ir iš lietuvių kalbos salų Baltarusijoje (Zietelos, Lazūnų, Ramaškonių) (Liparte E., 2000, Iliatyvo resp. prieveiksmio

laukan reikšmės ir galimi sinonimai lietuvių kalbos tarmėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 43. P. 150). Tačiau Rolandas Mikulskas pastebi, kad autorės pavyzdžiai rodo tik lokalinę reikšmę (Mikulskas R., 2003, Postverbių pateikimo tvarka „Lietuvių kalbos žodyne“. *Acta Linguistica Lithuanica*. T. 48. P. 75, 5 išn.). Tyrėjas, remdamasis LKŽ kartoteka, nubrėžia ir tikslią Lietuvos šiaurinėse šnektose vartojamų perficientyvinių konstrukcijų paplitimo liniją. Joje į perficientyvinių konstrukcijų paplitimo arealą dar įterpti šiauriniai kupiškėnai ir uteniškiai (ten pat: 76).

E. Lipartė nekalba ir apie atskirą – trečią – veiklo kategoriją. Sekdama germanų, suomių lingvistikos pavyzdžiu, ji tik siūlo kalbamąsias konstrukcijas *veiksmazodis + prieveiksmis*, kurios iš esmės nurodo eigos veiksmą, vadinti *partikuliniiais veiksmazodžiais* (žr. Lipartė E., 2000a, Priešdėliniai ir partikuliniai veiksmazodžiai latvių ir lietuvių bendrinėse kalbose. *Veiksmazodžio raidos klausimai*. Žurnalo „Tiltai“ priedas Nr. 1. P. 51; Lipartė E., 2001, La. *nost* vs. *malā* vs. *zemē* un lie. *žemēn* vs. *šalin* semantiskās attiecības literārajā valodā un izloksnēs. *Linguistica Lettica*. Nr. 8. P. 155, išn. 7). Tokios baltų ir Pabaltijo finų veiksmazodžio su partikula konstrukcijos, E. Lipartės manymu, atitinkančios vieną iš vokiečių kalbos sakinio rėmelio konstrukcijos modelių su atskiriamaisiais priešdėliais (Lipartė E., 2005, Dėl vokiečių kalbos sakinio rėmelio konstrukcijos atitikmenų baltų ir Pabaltijo finų kalbose. *X tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbų istorija ir tipologija“, vykusio 2005 rugsėjo 23–24 d., tezės*. Vilnius. P. 50), plg. lie. bk *Jis deda knyga šalin* ir vo. *Er spricht die Leute an*.

Šiaurinėse šiauliškių šnektose, kaip ir latvių kalboje, perficientyvas padaromas iš imperfektyvo su tam tikrais „nublukusios“ semantikos prieveiksmiais – *postverbais*, savo funkcija ir reikšme artimais atitinkamiems perfektyvinio veiksmazodžio priešdėliams. Visame šiaurinių šiauliškių šnektų plote labiausiai yra paplitę iliatyvo liekanomis laikytini postverbiai *lāũ.kan // lāũ.ka* „lauka(n)“ ir *žė.mēn // žė.mē*. „žemė(n)“, pvz.: *tī(g) grēičāu ē. i k iš trōbō.s lā. u k a* || Lánkaičiai; *dū. i vēsī lā ũ. k a iš *jō niške* || „Vali visi laukan iš Jonišio“ Drąsutaičiai (TA₉₃₃); *žūr. keš išpjó ve mā. iša. | i š ł á . i d e l ā . u k a* [sėklas] | *sukrañ. te sukrañ. te teip. smuļ. kei* || Alsiaĩ; *ka. bæt. kuř pá. dēdī | tai. jō. s paržūr n | tē. lajkaĩ i. m. bi. rē. d ž. é. m. ē. n | i. subĩ. r* || „Kad bet kur padedi, tai jos (statinės) perdžiūna, tie lankai ima byrėti žemėn, ir subyra“ Džiugiai.

Pačioje kalbamųjų šnektų šiaurėje, Palatvijoje, ypač Žagārės apylinkėse, dažnai pasakomi iliatyvo niekuo neprimenantys, neretai skolinti, postverbiai, pvz.: *kietai* „kietai“ (la. *ciēt*), *krú.vó*. ~ krūvo „kartu“ (la. *kuopā*), *prēti*. ~ prety „priešais, prieš“ (la. *pretī*), *pruōjam* ~ pruojam „šalin, lauk, į šalį“ (la. *projām*), *į rīnkj* „aplinkui“ (la. *apkārt*), *vā. lō* ~ vālio „atidaryta“. Kalbamieji postverbiai, kaip matyti iš cituotų pavyzdžių, gali būti vartojami ne tik su veiksmazodžiais, bet ir su ištiktukais, taip pat vieni patys (Girdenis A., Kačiuškienė G., 1986, Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmazodžio sistemose. *Kalbotyra*. T. 37 (1). P. 21–27 [= Girdenis A., 2000, *Kalbotyros darbai*. T. 2. P. 309, 5 išn.).

Palyginus perficientyvo vartoseną šiaurinių šiauliškių šnektų pateikėjų tekstuose pagal skirtingas kartas matyti, kad daugiausia perficientyvo pavyzdžių esama vyriausiosios kartos atstovų kalboje, mažiau – vidurinėsios kartos, gana retai perficientyvas pasitaiko pačių jauniausių šnektos atstovų kalboje. Akivaizdu, kad nevienodai gausiai perficientyvas vartojamas ir skirtingose šiaurinių šiauliškių ploto vietose: daugiausia perficientyvinių konstrukcijų pavyko užrašyti iš šiaurinės šnektų dalies, Palatvio, mažiausiai – iš ploto vidurio (Joniškio, Gaščiūnų, Stupurų) ir ploto pietinės dalies (Šiaulių link).

Tokią nevienodą perficientyvo vartoseną, sąlygotą kartų ir gyvenamosios vietos skirtumų, galima paaiškinti nekalbiniais veiksniais. Vyriausieji šnektos atstovai (ypač gyvenantys Palatvijoje) yra turėję kur kas daugiau kontaktų su Latvija, dažniausiai moka latvių kalbą, ne vienas Latvijoje tarnavęs, dažnai keliavęs į šią šalį prekybiniais tikslais. Be to, pokariu ir tarpukariu šiaurinių šiauliškių šnektų ploto pačioje šiaurėje gyvavo ištisi latvių kaimai. Jauniausioji karta su Latvija šiuo metu turi daug mažiau ryšių, latvių kalbos dažniausiai ne tik nemoka, bet ir nesupranta. Taigi visi minėti duomenys iš šiaurinių šiauliškių šnektų patvirtintų teiginį, kad perficientyvas bent jau kalbamajame lietuvių tarmių plote yra atsiradęs dėl latvių kalbos įtakos.

Laima Kalėdienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)
Sociolingvistinis lietuvių kalbos tyrimo aspektas³

Vyraujančios XX a. pabaigos kalbotyros kryptys Lietuvoje – istorinė lyginamoji kalbotyra ir deskriptyvinė–preskriptyvinė gramatika. Šalia jų buvo įsibrovęs ir struktūralizmas. Pasaulį drebinusi generatyvistika atgarsio beveik nesusilaukė. Daugiau nei pusšimtį metų net keliomis kryptimis besiplėtojusi sociolingvistika Lietuvoje buvo sutikta priešišškai.

Kalbotyros kryptys skiriamos pagal požiūrį į tiriamąjį objektą. Tuo metu, kai pasaulyje intensyviai buvo vykdomi variantų sociolingvistikos tyrimai, kurių objektu dažniausiai tapdavo miestų ar bent miestiečių kalba, Lietuvoje išlaikyta ištikimybė jaunagramatikams, todėl ir dabar dialektologijos objektu dažniausiai tebelaikoma iš XIX a. atėjusio *seno vietinio kaimiečio* kalba. Jei ir toliau laikysis šio požiūrio, lietuvių dialektologija neteks tyrimo objekto ir taps tik istorine dialektologija. Be to, viena iš sociolingvistinio požiūrio ignoravimo bėdų yra duomenų bazių sudarymo principai, taigi ir pačios duomenų bazės: dažniausiai neturėdamos sociolingvistinių konotacijų, jos netenka šiuolaikiniams tyrimams reikalingos informacijos.

Lietuvoje skelbiama ir latentinių sociolingvistinių interpretacijų – kai kuriuose darbuose bent iš dalies laikomasi sociolingvistinės analizės principų, tačiau neminimas nei pačios sociolingvistikos, nei kiti šio mokslo terminai. Kita vertus, XXI a. pradžioje vos besirandančią kiekybinę, arba variantų, sociolingvistiką Lietuvoje užgožė taikomoji sociolingvistika ir susikūrė vienintelės įmanomos sociolingvistikos įvaizdį. Ir taip kalbininkų menkai kotiruotas socialinis kalbos aspektas dėl to imtas suvokti dar iškreipčiau.

Dar neseniai sociolingvistika skirstyta į mikrosociolingvistiką ir makrosociolingvistiką. Dabar pastaroji dažniau vadinama kalbų planavimu ir kalbų politika. Kalbų politikos ignoravimas (Lietuvoje tebėra vykdoma vienos *kalbos politika*) suteikė pamatą politinėms manipuliacijoms, kilusioms dėl mokymo kalbų tautinių mažumų mokyklose. Pačios lietuvių kalbos politika iki šiol tebevykdoma ignoruojant sociolingvistiką, tačiau išlaikant rigoristinę ištikimybę Prahos lingvistinio būrelio idėjoms. Čekijoje panaši praktika atvedė į aklavietę – bendrinės kalbos stiliai ėmė labai smarkiai skirtis tarpusavyje. Lietuvoje kyla diskusijų dėl bendrinės kalbos egzistavimo, neaiškūs norminių kalbos leidinių – žodyno, gramatikos, rašybos ir skyrybos taisyklių – sudarymo principai ir obligatyvumas.

**Margarita Kaltigina, Diana Liepa, Inta Ratniece (Riga Teacher Training and
Education Management Academy, Latvija)**
**Foreign Language Studies in Riga Teacher Training and Educational
Management Academy**

The aim of the paper is to describe the theoretical base of foreign language teaching and learning in our academy and illustrate this theory with practical examples from the real study process.

The paper introduces with study programmes (bachelor and master) and their foreign language courses, study process organisation, study materials and lecturer competencies. Furthermore there will be described different aspects of study content and process, for instance ESP, CLIL, individualisation, task-based studying, projects, independent studies, self-assessment, peer-assessment, reflection.

The implementation of the teacher training orientation and reorientation to education for sustainable development is also considered as a crucial part of research and described by the authors.

The paper analyzes scientific literature (Kože, 1999; Knowles, Holton, Swanson, 2005, Ļeontjevs, 2005; Špona, 2006) and concludes that *the student is a special subject of study work – an active person, a performer of action, who explores the surrounding world, acts with various objects of the world in accordance with own action motives.*

³ Pranešimas parengtas, vykdant Visuotinės dotacijos projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028).

Analysis of data change dynamics was performed and an assessment and generalization of results was conducted by using statistical methods, based on a data correlation study and with the help of the software for quantitative mathematical statistics SPSS 17.0 (*Statistical Package for Social Sciences*). Pedagogical recommendations and guidelines have been developed.

Vidas Kavaliauskas, Gintarė Paliukėnaitė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Dėl VLKK koreguotų pirminių daiktavardžių kirčiavimo normų

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK) 2003 m. pakoregavo 45 pirminių daiktavardžių kirčiavimo normas. VLKK nutarimas priimtas atsižvelgus į kalbos sistemingumo reikalavimus ir į kai kuriuos fragmentiškus realios vartosenos duomenis. Išsamesnių realios vartosenos tyrimų atskiruose Lietuvos regionuose ligi šiol nebuvo. Komisija siūlė atskirų pirminių daiktavardžių normas tikslinti nuosekliai laikantis normų keitimo per variantus principo – dažniausiai naujos kirčiavimo gretybės nurodomos kaip antrieji variantai, palyginti retai kai kuriuos nesisteminius kalbos faktus siūlyta keisti radikaliau (jų atsisakyti arba naujuosius variantus iš karto teikti kaip pagrindinius). Kai kuriais atvejais buvo siūlyta atsisakyti buvusių kirčiavimo variantų – palikti tik sistemingesnius ir dažniau vartojamus variantus.

Svarbiausias šio tyrimo tikslas ir uždaviniai – ištirti VLKK Rekomendacijoje (*Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* Nr. K-2) koreguotų pirminių daiktavardžių kirčiavimo variantų realią vartoseną, atlikus tyrimus skirtinguose Lietuvos regionuose. Tyrime dalyvavo 500 žmonių iš skirtingų Lietuvos vietovių, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajonų, Prienų miesto.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateiktoje Rekomendacijoje yra pasiūlyta dažniausiai daug populiariesnių naujųjų antrųjų kirčiavimo variantų (*tūntas* 1 ir *tuñtas* 4; *skilvõs* 4 ir *skil̃vis* 2; *žarnà* 3 ir *žárna* 1; *sváinė* 1 ir *svaĩnė* 2), kelių paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantai yra sukeisti vietomis (*kibiras* 3^b ir *kib̃iras* 2; *mēnas* 4, 2; *audrà* 4 ir *áudra* 1), kai kurių žodžių antrųjų kirčiavimo variantų atsisakyta (jie bendrinėje kalboje beveik nevartojami), palikti tik pagrindiniai variantai (*tiñklas* 4; *smēlis* 2; *gúoba* 1; *skardà* 4; *deĩvė* 2). Atlikta apklausa parodė, jog patikslintos šių daiktavardžių kirčiavimo normos yra visiškai remiamos realios vartosenos.

20 paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantai nevienodai populiarūs tirtose trijose Lietuvos vietovėse – vieni jų dominuoja pagrindinis kirčiavimo variantas, kitų – antrasis. VLKK sprendimas teikti abu kirčiavimo variantus (*kréslas* 3, 1; *pléntas* 1 ir *pleñtas* 2; *skrúostas* 1, 3; *smúrtas* 1 ir *smuñtas* 2; *sváinis* 1 ir *svaĩnis* 2; *lél̃ys* 4, 3; *snargl̃ys* 3, 4; *žalt̃ys* 3, 4; *balà* 2, 4; *dūdà* 2, 4; *ýda* 1 ir *ydà* 4; *lėšos* 1 ir *lėšos* 4; *porà* 3, 4; *próga* 1 ir *progà* 4; *rinkà* 2 ir *rĩnka* 1; *skujà* 4, 2; *vapsvà* 4, 2; *kriauklė* 4 ir *kriáuklė* 1; *šerd̃is* 4, 3; *úolektis* 1 ir *uolekt̃is* 3^a) yra pamatuotas.

Dvylikos pirminių daiktavardžių naująsias kirčiavimo normas reali vartoseną palaiko tik iš dalies. Komisijos įteisinti naujieji antrieji kirčiavimo variantai, anksčiau laikyti kirčiavimo klaidomis, yra gerokai populiariesni už pagrindinius (*duñblas* 2 ir *duñblas* 4; *gañdras* 2 ir *gañdras* 4; *kárdas* 3 ir *kañdas* 4; *rakañdas* 2 ir *rakándas* 1; *šálm̃as* 3 ir *šálm̃as* 4; *šárvas* 3 ir *šárvas* 4; *taũras* 4 ir *taũras* 2; *ũrvas* 3 ir *ũrvas* 4; *žṽynas* 3 ir *žṽynas* 4; *liaukà* 2 ir *liáuuka* 1; *šlovė* 3 ir *šlovė* 4; *rúšis* 1 ir *rúšis* 4). Pasilikus tokioms vartojimo tendencijoms ir ateityje, kirčiavimo variantai galėtų būti sukeisti vietomis.

VLKK sprendimo sukeisti pirminio daiktavardžio *sėbras* kirčiavimo variantus vietomis (*sėbras*, *-ė* 2 ir *sėbras*, *-ė* 1) nepalaiko reali vartoseną. Šio daiktavardžio kirčiavimo norma ateityje koreguotina.

Tyrimo duomenys apie pirminių daiktavardžių kirčiavimo realią vartoseną gyvojoje kalboje gali praversti kirčiavimo normų kodifikuotojams, kalbininkams, tyrinėjantiems kirčiavimo normų kaitą, vartosenos polinkius.

Rūta Kazlauskaitė (Šiaulių universitetas, Lietuva)
Būdvardžių su priesaga *-iškas*, *-a* kirčiavimas

Viena iš dariausių lietuvių kalbos būdvardžių priesagų yra *-iškas*, *-a*. Norminamuosiuose akcentologijos darbuose teigiama, kad šios priesagos vediniai bendrinėje lietuvių kalboje perima pamatinio žodžio priegaidę ir kirčio vietą ir yra kirčiuojami pastoviai, pagal 1 kirčiuotę, pvz.:

bróliškas, -a (: *brólis* 1), *pōniškas*, -a (: *pōnas* 2), *sēseriškas*, -a (: *sesuō, sēserį* 3^b), *vaīkiškas*, -a (: *vaīkas* 4).

Kodifikuota norma ne visiškai atitinka realios vartosenos polinkius. Peržiūrėjus „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninės versijos pavyzdžius, matyti, kad triskiemeniai vediniai įvairiose tarmėse (ir senuosiuose raštuose) kartais kirčiuojami ne tik pagal 1, bet ir pagal 3^a, 3^b kirčiuotę – turi kilnojamą kirtį, pvz.: *dróbiškas*, -à 3^a, *krýžiškas*, -a 1, -à 3^b, *žmóniškas*, -a 1, -à 3^a, *vìsiškas*, -a 1, -à 3^b; plg. *vìsiškai, visiškai; sàviškas*, -a 1, bet *sàviškai, saviškai*.

Kai kurie iš daugiaskiemenio pamatinio daiktavardžio padaryti *-iškas*, -a vediniai pasižymi kirčio vietos kaita – kirtis pasislenka per vieną skiemenį galūnės link. Plg. jau įprastas, akcentologų minimas, bendrinės kalbos gretybės *āsmeniškas*, -a ir *asmėniškas*, -a (: *asmuō, āsmenį* 3^b), *smūlkmeniškas*, -a ir *smulkmėniškas*, -a (: *smūlkmena* 1), *visúomeniškas*, -a ir *visuomėniškas*, -a (: *visúomenė* 1) ir VLKK Didžiųjų klaidų sąrašė skelbiamą nevertotino prievoksmio *išoriniai* pakaitą *išóriškai* – priesagos *-ai* vedinį iš taisyklės neatitinkančio *išóriškas* (: *išorė* 1). Informantų studentų apklausos rezultatai rodo, kad priesagą *-iškas*, -a turintys okaziniai – nefiksuoti žodynuose naujadarai, tokie kaip literaturologų darbuose aptikti *augmeniškas, reikmeniškas, staigmeniškas*, beveik nuosekliai kirčiuojami trečiajame nuo galo skiemenyje.

Pranešimo tikslas – visapusiškai aptarus „Lietuvių kalbos žodyne“ užfiksuotus keturių ir penkių skiemenų būdvardžius su priesaga *-iškas*, -a iškelti galimas aplinkybes, dėl kurių jie kirčiuojami kitame negu pamatinis žodis kamieno skiemenyje.

Analizės rezultatai leidžia teigti, kad kirčio vieta pasikeičia ne tik dėl to paties darybos kamieno žodžių kirčiavimo įtakos (*beasmėnis*, -ė; *asmėnvardis* (: *āsmenį*); *bevidūris*, -ė, *pilnavidūris*, -ė, *vidūrvasaris, vidūrkis* (: *vidurỹs, vidualį*) ir natūralaus polinkio keturskiemenius ar dar ilgesnius žodžius kirčiuoti trečiajame nuo galo skiemenyje – šias priežastis pateikia visi mokslininkai. Akivaizdu, kad tokie pat svarbūs yra ir su kalbėjimo situacija susiję veiksniai: vedinių bei jų pamatinių žodžių semantiniai ypatumai, vedinio gramatinė ir intonacinė pozicija, vartojimo dažnumas.

Gintautas Kundrotas (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Lietuvių kalbos šaukiamųjų sakinių intonacija

Šio pranešimo tikslas – lietuvių kalbos šaukiamųjų sakinių intonacijos analizė, siekiant nustatyti jų garsinės-artikuliacinės raiškos priemones ir akustinius požymius.

Lietuvių kalbos sintaksėje pažymima, kad šaukiamieji sakiniai „nuo kitų sakinių skiriasi tik tuo, kad jų turinys raiškiai pabrėžiamas šaukiamąja intonacija, kuri šaukiamuoju gali paversti kiekvieną tiek tiesioginį (a), tiek skatinamąjį (b), tiek ir klausiamąjį sakinį (c)“ (*Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 1994, 580; taip pat *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius, 1999, 549). Akivaizdu, kad intonacija nurodoma kaip pagrindinis ir svarbiausias šio (šaukiamojo) sakinio tipo požymis, kuris toliau, deja, smulkiau nenagrinėjamas.

Sąvoka „šaukiamoji intonacija“ motyvuotai akcentuoja didesnę kiekybinę akustinių komponentų išraišką: balso stiprumą (intensyvumą) ir pasakymo garsumą, ryškesnį (stipresnį) balso pakėlimą, tuo pat metu ir didesnę tono diapazono ar intervalų skirtumą, taigi didesnę intonacinio kontūro sudėtinių dalių kontrastą bei registrų kaitą – šio tipo sakiniai dažniausiai pasakomi aukštesniu registru nei paprastai. Nagrinėti „šaukiamųjų sakinių“ (vertinimo, liepimo, skatinimo, retorinio klausimo ir kt.) pavyzdžiai parodė, kad šie sakiniai pasakomi pirmiausia su baziniais IKL-5 ir IKL-2 kontūrais (rečiau su IKL-7), taip pat tarpiniais (pereinamaisiais) kontūrų variantais, pavyzdžiui, IKL-2⁵, IKL-5², turinčiais dar ir skirtingas akustinių komponentų kiekybinės išraiškos realizacijas. Visi išvardinti požymiai išreiškia didesnę pasakymo ekspresyvumą, viso pasakymo turinio ar tik kai kurių jo elementų išryškinimą intonacija. Papildomą jausminį (emocinį atspalvį), tradiciškai priskiriamą „šaukiamiesiems sakiniams“, gali turėti ir kitų tipų (tiesioginiai ir klausiamieji) sakiniai; viena svarbiausių emocijų raiškos priemonių yra balso tembro kaita.

Asta Leskauskaitė (Lietuvos kalbos institutas, Lietuva) Dėl pietinių pietų aukštaičių daiktavardžių linksniavimo tipų

XX amžiaus antroje pusėje intensyvi Vakarų Europos lingvistinės minties raida sudarė sąlygas naujam požiūriui į morfologijos teoriją atsirasti. Vokietijos ir Austrijos mokslininkų W. U. Wurzelio, W. Mayerthalerio ir W. Ullricho Dresslerio pastangos davė vaisių – buvo padėti natūraliosios morfologijos pagrindai. Ši kryptis remiasi trimis teorijomis: a) universalaus žymėtumo, b) tipologinės atitikties, c) specifinės kalbos sistemos atitikties.

Lietuvių kalbotyroje natūraliosios morfologijos teorijos principus pirmieji pritaikė A. Girdeinis ir A. Rosinas, tirdami lietuvių bendrinės kalbos, šiaurės ir pietų žemaičių šnektas. Šie kalbininkai, atsižvelgdami į diachroninius tyrimus ir linksniavimo tipų tarpusavio sąveiką, išskyrė tris lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo tipus (vyriškąjį, mišrųjį, moteriškąjį) ir juos gretindami atskleidė dvi bendras raidos tendencijas – didėjančią linksniavimo tipų poliarizaciją pagal gimines ir laipsnišką visų linksniavimo tipų suartėjimą. Ilgainiui natūraliosios morfologijos teorija ir minėta metodika plačiau taikyta bei šiuo metu taikoma tiriant dabartinių baltų – lietuvių ir latvių – bendrinių kalbų, tarmių ir senųjų raštų daiktavardžius.

Pietų aukštaičių šnektos natūraliosios morfologijos požiūriu dar tik pradėtos analizuoti. Šio tyrimo objektas – dabartinės pietinės šnektos (Marcinkónys, Aššninkai, Mārgionys, Puvōčiai, Rudniā, Kaniavā ir kt.). Daiktavardžių linksniavimo tipams aprašyti medžiaga imta iš knygos *Marcinkonių šnektos tekstai* (sud. A. Leskauskaitė, Vilnius, 2009) ir *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodyno* kartotekos. Iš viso surinkta 16 071 daiktavardžių linksnių forma, iš kurių 9627 yra vienaskaitos, 6430 – daugiskaitos, 14 – dviskaitos formų.

Remiantis surinktos medžiagos analizės rezultatais, visų pirma galima teigti, kad pietinių pietų aukštaičių įvairių kamienų daiktavardžių linksniai nėra lygiaverčiai: dažniausiai vartojami vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkas, kilmininkas ir galininkas. Vienaskaitos vietininkas ir daugiskaitos iliatyvas reti – tiek kryptį, tiek vietą linkstama reikšti vienaskaitos iliatyvu ir daugiskaitos vietininku. Ši tendencija pietinius pietų aukštaičius sieja su vakariniiais pietų aukštaičiais. Šiaurinėse (Onušio, Semeliškių ir kt.) šnektose vietininko ir iliatyvo reikšmės geriau skiriamos, todėl šių linksnių abiejų skaičių formos funkcionuoja nuosekliau.

Fleksinių klasių stabilumas susijęs su produktyvumu. Pietinėse pietų aukštaičių šnektose stabiliais ir labai produktyviais kamienais laikytini *a*, *ā*, *ē*, *ia*₂. Jie nuolat papildoma naujais žodžiais. Nestabilieji *u*, *iu*, *iā*, *c_m*, *iā*₁, *c_f*, *i_m* kamienai neproduktyvūs, praranda dalį savo žodžių, turi komplementinių paradigmų. Nuo jų skiriasi *iā* ir *i_f* kamienai: pirmasis neproduktyvus, bet atsparus tarmės kitimui; antrasis gana produktyvus, tačiau nestabilus.

Pietinėms pietų aukštaičių šnektoms būdingas trijų daiktavardžių linksniavimo tipų – vyriškojo, moteriškojo ir mišriojo – modelis. Šiuo požiūriu ir daiktavardžių linksniavimo raidos tendencijomis minėtos šnektos artimos kitiems aukštaičiams, žemaičiams ir bendrinei kalbai.

Aistė Lukaševičienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) **Tikslumo raiška skirtingais žodžiais: leksinės A. Jurėno ir Č. Kavaliausko** **„Evangelijos pagal Luką“ vertimų skirtybės**

Biblijos vertėjai, kurie verčia bažnytiniais tikslais, pirmiausia siekia tikslumo. Bet tikslumo sąvoka tokiais atvejais nėra savaime suprantama. Ją koreguoja vertėjų požiūris į Bibliją specifika.

Dėl minėto požiūrio specifikos vertėjai pasitelkia į pagalbą kuo daugiau įvairių sričių specialistų (tai ypač būdinga šiame pranešime aptariamiems vertimams), kad bendromis pastangomis būtų pasiektas kuo didesnis tikslumas.

Kadangi yra du beveik vienu metu pasirodę vertimai (Algirdo Jurėno ir Česlovo Kavaliausko), jie galėtų būti puiki proga stebėti, kaip tas pats tikslas, tikslumas, yra pasiekiamas skirtingomis priemonėmis, šiuo atveju – skirtingais žodžiais.

Štai keletas pavyzdžių: *kalnas bei kalva* (AJ) – *kalnas bei kalnelis* (ČK), *trupinių* (AJ) – *kąsnelių* (ČK), *garstyčios grūdas* (AJ) – *garstyčios grūdelis* (ČK). Palyginę su originalu, matytume, kad nė vienas vertėjas nėra toliau už kitą nutolęs nuo originalo. Mat graikai deminutyvus paprastai sudarinėja junginiais – prideda būdvardžius (pvz., *mikros* „mažas“), o mūsų vertėjai vienas tą patį išreiškia leksine reikšme, kitas formantu. Nors galima stebėti tam tikrų pasirinkimo tendencijų, bet randama ir priešingų atvejų. Pavyzdžiui, deminutyvų daugiau Kavaliausko vertime, bet būna ir

priešingai: *jaunikaiti* (AJ) – *jaunuoli* (ČK). Pastarajame pavyzdyje matome du skirtingus pasirinkimus vietoj kreipinio, kuris pažodžiui skambėtų „jaunas žmogau“. Kad abu vertėjai pasirinko tikslesnį variantą už pažodinį vertimą, rodo Lk 7, 12–14 kontekstas.

Išrinkus leksines vertimų skirtybes, paaiškėjo, kad daug atrastų skirtybių galėtume laikyti periferinėmis, jei suprantame vertėjų siekto tikslumo specifiką ir jei paisome „Evangeliją pagal Luką“ parašiusio evangelisto intencijos. Iškalbingesnės yra ne skirtybių grupės, o individualios skirtybės. Tokie vertėjų parinkti žodžiai pasirodė besą ne atsitiktiniai, o turį istorinį ir kultūrinį pagrindą.

Mariam Manjgaladze (Arn. Chikobava Institute of Linguistics, Georgia) Language Policy and Teaching Georgian as a Second Language in Georgia

One of the key attributes to determine statehood is a state language. Therefore, leaders of a country always understood that certain language policy should regulate the status of a language or various languages, linguistic relations, socio-cultural development and prospects or insurance programs. Language policy is of utter significance for country's political, economic and social development. In this respect, Georgia is not an exception, it is a multicultural country and, historically, multilingualism has always been its property.

Language protection maintains linguistic consolidation of population. Language policy includes such issues like: the status, functioning areal, development direction or official recognition of language/languages at the political level; the usage of a language or languages in various fields, for instance: public administration, trade, business, learning, etc.

A key issue of language policy is the problem of language definition, through which the status of the language is elaborated as well. The state provides the language planning in the following directions:

- **The course of language development,**
- **Relation of other languages spread on the territory of the country to the state language,**
- **Areas of language functioning.**

Sometimes under the influence of the external factors the language situation changes in the country and the language planning becomes governed.

Georgia is a country of different ethnical belongings and national minorities are the important part of the total population. By the last data (form 2002) non-Georgians are 16,5% of the total population in the country and after the Georgians the Azerbaijanians showed the biggest number – 6,5%.

As a matter in fact in the post Soviet space many ethnic problems appeared. By this period the communication language for all population was Russian. According to the language politics in Soviet reality all the ethnic groups living in Georgia Russians, Azerbaijanians, Armenians, Kurds, Greeks, Osetians, Apkhasians and others were the parts of the Russian political and linguistic belongings. The corruption of the Soviet System and Georgian independence showed the necessity of a proper politics towards the ethnic minorities, as the real situation was absolutely different: form one hand, there was a demand for strengthening the status for the state language and from another hand it was important to support the development for the languages of minorities.

Like many other countries in Georgia the language politics is exposed in the laws. Unfortunately, still there are no separate rules for regulating the language politics yet. The linguistics aspects are exposed in the different regulations and state rules. Therefore the international conventions concerning the language politics regulating the language issues are important. Georgia has already joined to these conventions.

Under the Georgian legislation, language policy in Georgia has been developed in two ways:

- **Strengthening of the status of the state language,**
- **Srotection of minor languages.**

A few recommendations were worked out, which will turn bi-polar situation into the four-polar exposing the following directions in language politics:

- **Strengthening the status for the state language,**
- **Popularization and defending the languages of minorities,**
- **The politics towards the foreign languages,**
- **Defining the politics concerning Georgian as a foreign language.**

For today the issues of the language politics are associated with an education system and institutionally the proper state structure exists only in the ministry of Science and Education of Georgia. So, non-complete regulation of the language politics often stays out of reality and in the country there is no state organ which can be responsible for it.

Until 2010 ethnically non-Georgians, willing to receive higher education, could not compete with university entrants who had left Georgian schools, as they did not know the state language. Since 2010, so called “Grace Policy” has been provided by the government, which enables non-Georgian population to learn the Georgian language. Accordingly, they have an opportunity to receive higher education in the state language at higher education institutions and this is a significant support from the side of the state.

Therefore, the functioning of the language depends on providing the correct (effective) policy. The linguists and regulators should collaborate concerning many items of the language politics. The correct language and educational politics of the government can be an important guarantee for the integration of non-Georgian population.

Žaneta Markevičienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Religinių giedamųjų tekstų kalbos ypatumai

Lietuvos katalikų bažnyčiose giedami tekstai yra labai įvairūs: giesmės, psalmės, litanijos, himnai, raudos, meldimai. Giedami ir poteriai. Giesmynuose dažniausiai nenurodomi jų autoriai. Matyt, tai ne visada ir įmanoma padaryti. „Liturginiame giesmyn“ daugelio giesmių autoriai nurodyti, bet prie kai kurių giesmių parašyta *Tradicinė* arba visai nieko nenurodyta.

Religiniai giedamieji tekstai turi specifinę ypatybę, kuri juos skiria nuo liaudies dainų ir nereliginės poezijos, – jie yra nepastovūs, kintami. Pavyzdžiui, Maironio eilėraščiai „Trakų pilis“ arba „Nuo Birutės kalno“ yra tokie patys įvairių metų leidiniuose, o jo sukurta giesmė „Marija, Marija, skaisčiausia lelija“, nors ir nesmarkiai, bet vis pageduojama. Kartais kelis kartus redaguotas tekstas labai pakinta. Pavyzdžiui, dabar giedama A. Strazdo giesmė „Pulkim ant kelių“ menkai beprimena originalą. Beveik neatpažįstamai suredaguotos A. Baranausko kurtos ir verstos giesmės.

Alfonsas Motuzas, ištyręs daugelio giesmių genealogiją, nustatė, kad didelė dalis nuo seno giedamų giesmių yra verstos iš lenkų kalbos. Nors kai kurios parašytos lotyniškai arba sukurtos Vakarų Europoje, bet į lietuviškus giesmynus pateko iš lenkiško varianto. Tai ir dabar populiarios giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Kryžiau šventas“, „Jėzau Kristau maloniausias“, „Graudūs verksmai“ ir daug kitų. Labai populiarūs Velykų giesmė „Linksmą dieną mums prašvito“ pirmiausia sukurta vokiškai, paskui išversta į lenkų kalbą, o iš lenkų kalbos A. Baranauskas ją išvertė į lietuvių kalbą.

Nuo S. M. Slavočinskio laikų iki XX amžiaus pradžios nebuvo lietuviškos religinės terminijos ir leksikos apskritai. Todėl giesmėse vartota labai daug slavizmų. Jų labai daug buvo ir šnekamojoje kalboje, todėl religiniuose tekstuose jų itin apstu. Ypač negryna buvo vadinamųjų *kantičkų* kalba.

Pirmosios Nepriklausomybės ir vėlesniais metais giesmes imta intensyviai redaguoti. Pirmiausia buvo šalinamos gausios svetimybės, tarminės formos ir žodžiai. Šiek tiek mažiau redaguota daryba, žodžių tvarka, linksnių ir prielinksnių vartojimas. Senosios giesmės redaguojamos iki dabar. Nors XX amžiaus antrojoje pusėje sukurta labai daug naujų giesmių, senosios giesmės tebėra labai populiarios ir jų kalba taikoma prie bendrinės kalbos reikalavimų. Autorinį tekstą kartais vertėtų labiau išsaugoti. Pavyzdžiui, giesmės „Piemenėliams vargdienėliams“ senasis variantas dėl eilučių vidinio rimo (pvz., „Sakau, reiškiau šianakt aiškiai“, „Sako tiesą, regim šviesą“) buvo daug žaismingesnis, o tai labai tiko kalėdinei giesmei.

Religinių giesmių kalba yra šiek tiek archajiškesnė už kitų sričių kalbą. Bet visai nežinomų leksinių archaizmų rasti nepavyko. Lengviau rasti autorių ar vertėjų sukurtų naujadarų – pavyzdžiui,

A. Baranausko sukurti epitetai Mergelei Marijai *Dievagimdė, Žalkčiatramdė*, kitose giesmėse *drąsmė* „drąsa“, *tekmeniu* „tai, kas teka“, A. Liesio „Psalmynė“ pavartotas žodis *virvyčios* „strėlės“ ir pan. Minėti A. Baranausko epitetai vėlesnių giesmyų redaktoriams, matyt, atrodė kiek šokiruojantys, nes niekur nebebuvo pakartoti. Giesmėse pasitaiko tarmybių, labai retai vartojamų žodžių. Saikingai vartojami jie tekstų nedarko, saugo juos nuo monotoniškumo.

Rasta šiek tiek morfologinių archaizmų. Dar pavartojamos būdvardžių ir skaitvardžių vienaskaitos naudininko nesutrupėjusios formos. Pavyzdžiui, giesmėje „Prieš taip didį Sakramentą“ 1943 m. leistame „Parapijiečio giesmynėlyje“ yra posmelis „Garbė Dievui Sutvėrėjui / ir Jo Sūnui Atpirkėjui, / Šventai Dvasiai ir tikramui / Dievui Trejybei vienamui“. Šis variantas dar giedamas Vilniaus Palaimintojo Jurgio Matulaičio ir kai kuriose kitose bažnyčiose. Dabartinis senųjų formų pakeitimas įvardžiuotinėmis (*tikrajam, vienajam*) nėra labai sėkmingas, nes skaitvardžių *vienas, viena* įvardžiuotinės formos nevartojamos. Saikingai vartojami archaizmai religiniams tekstams tinka, atitolina juos nuo buitinės kalbos. Poteriuose vartojama beveik išnykusi geidžiamoji nuosaka *teesie, teateinie*, ir tai nėra blogai. Giesmėje „Rasokite, dangūs“ tebevartojama daiktavardžio *dangus* daugiskaitos forma (laikomasi lotyniškame originale esančios formos).

Sunkiausia prie bendrinės kalbos normų pritaikyti giesmių kirčiavimą. Ypač tai būdinga seniau sukurtoms ar išverstoms giesmėms, pavyzdžiui, „Linksmà dienà muñs nušvitõ, / Visì troškóm džiaugsmõ šitõ: / Kélės Kristùs – miřtis krìto. / Alèliujà, alèliujà, àleliùja.“ Giesmių melodijos dažniausiai remiasi jambo ir chorėjo pėdomis. Todėl daugiaskiemieniai žodžiai dažniausiai turi du ar daugiau kirčių. Šių netikslumų išvengti, matyt, neįmanoma. Daug bendrinei kalbai nebūdingo kirčiavimo atvejų galima rasti liaudies dainose, nereliginėse dainose, net mūsų himne. Ypač sunku kirčiavimo netikslumų išvengti kalboms, kurios turi pastovų kirtį.

Dace Markus (Riga Training and Educational Management Academy, Latvia) Sociophonetic changes in Malenian subdialects

For the research of dialects in Latvia usually any recordings are used, disregarding that phonetic phenomena have changed in course of years. In this report, the author has attempted to study the changes of phonetic phenomena found in the subdialects of North-East Latvia in the 20th and 21st centuries, and by doing so, to analyse the phenomena of these subdialects from the standpoint of sociophonetics.

The territory of study belongs to Vidzeme, and deep Latgalian subdialects are spoken there; in the history of Latvian culture, they are called as Malenian subdialects.

Falling and broken syllable intonations and the use of dominating narrow [e] and [e:], as well as wide [æ]>[a] and [æ:]>[a:] are indicators of Latgalian subdialects. Monophthongisation of diphthongs [ie] and [uo] is the reason why the subdialects are categorised as the deep Latgalian subdialects: [ie]>[i:] and [uo]>[u:]. On the contrary to Latgalian subdialects, in Malenia prefix *aiz->oiz-*; however, one cannot hear consonant palatalisation and therefore the broken intonation is especially noticeable.

The main results:

1. The marked broken syllable intonation is the most consistent prosodic phenomenon characteristic to the speakers of the Malenian subdialects which remains in the speech even when a person moves to live to another region or when the Latvian Standard language is spoken. Through devoted training the drawling (phonologically – level) syllable intonation missing in the Malenian subdialects can be learnt; however, as the use of syllable intonations is not compulsory, speakers usually do not bother using them.

2. In the studied materials from Malenian subdialects one can find evidence of the following categorisation of the changes: a) the first period – a lot of special phonetic phenomena; b) the second period – enhancement of sporadic features; c) the third period – willingness to speak the dialect increases, special phonetic phenomena dominate in traditional quotations.

Violeta Meiliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Interaktyvioji lietuvių kalbos tarmių sklaida⁴

Lietuvių kalbos tarmės jau daugiau kaip dešimtmetį skinasi kelią į skaitmeninę erdvę. Pirmuoju, pradiniu, etapu keltas tikslas išsaugoti per XX a. surinktus garso duomenis, kiek įmanoma juos restauruoti, padaryti tinkamus naudoti šiuolaikinėmis technikos priemonėmis ir išplėsti prieigos galimybes. Šiuo atveju kalbama apie vadinamąsias tradicines tarmes. Akivaizdu, kad prie besikeičiančių socialinių ir kultūrinių aplinkybių prisitaiko ne tik bendrinė kalba, bet ir visos jos atmainos – tiek regioninės, tiek socialinės. Taigi kyla poreikis ne tik rinkti dabartinę padėtį atspindinčią medžiagą, padaryti ją prieinamą moksliniams tyrimams, bet ir atskleisti kalbinio Lietuvos peizažo pokytį.

Dėl to vykdam projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028) tikimasi ne tik konstatuoti esamą tarmių padėtį, bet ir parodyti, kiek ji pasikeitė nuo buvusios leidžiant „Lietuvių kalbos atlasą“. Planuojama surinkti medžiagos iš visų – 735 Lietuvos ir 15 užsienio – „Lietuvių kalbos atlaso“ punktų ir nustatyti šių punktų tarminių gyvybingumą. Punkto aprašą sudaro informacija apie patį punktą, garso įrašai (ne mažiau kaip 6 pateikėjų, po 1,5 val.), pirminė tarmės charakteristika (kiek išlaikomos pagrindinės tarminės ypatybės) ir kalbinį peizažą iliustruojančios nuotraukos.

Projekto tinklalapyje (www.tarmes.lt) pateikiamas Lietuvos žemėlapis, kuriame planuojama atspindėti visų „Lietuvių kalbos atlaso“ punktų likimą – gyvas, išnykęs, perkeltas... Pateikėjų ir punktų anketų informacija bus susisteminta ir iš dalies prieinama internetu. Be trumpos suvestinės apie punktą, pateikiama ir garso įrašų, nuotraukų. Baigus vykdyti projektą tikimasi turėti prieinamų ne tik dabartinių tarmių duomenų, nuosekliai rinktų visoje Lietuvoje, bei ir patikslintą lietuvių kalbos tarmių žemėlapi.

Danguolė Mikulėnienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Lietuvių tarmių tinklas: ištakos ir optimizacija

Fundamentalusis lietuvių geolingvistikos veikalas „Lietuvių kalbos atlasas“ (1 *Leksika* – 1977, 2 *Fonetika* – 1982, 3 *Morfologija* – 1991; toliau sutrumpintai – LKA)⁵ lietuvių tarmes pristatė 376 žemėlapiams ir jų komentarais. Iš viso apibūdinta apie 560 kalbos reiškinių, pateikta per du tūkstančius įvairiausių tarminių duomenų iš viso lietuvių kalbos ploto (LKA I 5). Tačiau paties šio veikalų istorija iki šiol mažai žinoma ir menkai tirta.

Šiame pranešime stengiamasi atskleisti lietuvių tarmių tinklo ištakas ir atsakyti į klausimus, kurie iki šiol lietuvių tarmėtyroje nebuvo plačiau aptarti: 1) kas nustatė tokį punktų skaičių; 2) kas parinko gyvenamąsias vietas ir atliko punktų numeraciją; 3) kodėl pasirinktas 10–12 km atstumas tarp paskirų punktų; 4) kas nustatė visą duomenų pateikimo žemėlapiuose tvarką ir pan.

Iki šiol manyta, kad LKA darbai pradėti 1950 m., kai buvo „pradėtas sistemingas atlaso medžiagos rinkimas iš visų lietuvių kalbos tarmių (daugiau kaip 700 gyvenamųjų punktų)“, kuris „truko beveik du dešimtmečius“ (LKA I 5). Turimi duomenys rodo, kad rengiant LKA pasinaudota ne tik penktąjį dešimtmetį surinkta medžiaga, bet ir jau anksčiau sudarytu gyvenamųjų vietovių (punktų) tinklu.

Kiek modifikuotas, šis tinklas išlikęs iki šiol, todėl lietuvių dialektologai turi galimybę tęsti lietuvių tarmių stebėseną ir rinkti duomenis apie tolesnę tarmių raidą⁶.

⁴ Pranešimas parengtas projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028) lėšomis.

⁵ Už šį veikalą 1994 m. „Lietuvių kalbos atlaso“ autoriams (K. Morkūniui, A. Vidugiriui ir kt.) buvo įteikta Lietuvos Respublikos mokslo premija.

⁶ Tai atliekama Visuotinės dotacijos projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028), finansuojamo Europos fondų, lėmiais.

Šiuo tikslu per palyginti trumpą laikotarpį užsibrėžta patikrinti visus LKA punktus ir juos įvertinti (apie projekto tikslus ir uždavinius plačiau žr. www.tarmes.lt). Inventorizuojant ir optimizuojant LKA punktų sąrašą pagal visiems punkтам bendrą metodiką, gali būti atliekamos bent kelios procedūros: punkto patikra vietoje, jo įvertis (*gyvuojantis, nykstantis, sunykęs*) ir, jei reikia, jo optimizavimas (*perkėlimas, naikinimas, steigimas*).

Daiva Murmulaitytė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Lietuvių kalbos morfemikos ir žodžių darybos tyrimų perspektyvos

1992 m. kartu su kompiuteriniu *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* 3-ojo leidimo variantu (DLKŽ (k)) buvo sukurta ir jo žodžių darybos programa bei žodžių darybos ir morfemų duomenų bazė (ŽDMDB). Jos jau paseno (operacinė sistema – DOS, nėra interneto prieigos) ir negali būti plačiai naudojamos. Tačiau bazėje sukaupti ir iš dalies apdoroti žodžių darybos bei morfemikos duomenys tebėra vertinga medžiaga tyrinėtojams.

Tai įrodo 2010 m. vykdant LMT Studentų mokslinės praktikos projektą atliktas veiksmažodžių morfemikos tyrimas. Naudojantis minėtos bazės duomenimis buvo patikrinta apie 18,5 tūkst. DLKŽ (k) antraštinių veiksmažodžių (bendračių) morfeminė skaida, preliminariai nustatyti jų morfeminiai modeliai (jų išskirta apie 100), gauti pirminiai statistiniai duomenys, patikslinta išankstinė morfeminių modelių klasifikacija. Prieita prie išvadų, kad: tęsiant darbus reikėtų atskirai ištirti alternatyvios darybos veiksmažodžių grupę, dėl kurios iš esmės koreguota morfeminių modelių klasifikacija; pasiteisino sumanymas morfeminių modelių klasifikacijoje atsižvelgti į darybos formantą; tikėtina, kad skirtingas priesagas turintiems veiksmažodžiams yra būdingi skirtingi morfeminiai modeliai; tikslinga dvišaknių veiksmažodžių morfeminė klasifikacija; pasitvirtino poreikis atnaujinti ir plėsti ŽDMDB.

Praktiškai patikrinus morfemikos tyrimų metodiką ir siekiant naują ŽDMDB pritaikyti visapusiškiems moksliniams tyrimams, galima patikslinti jos duomenų struktūrą, sukongretinti programavimo darbų užduotis. Pavyzdžiui, bazėje numatyti žodžių morfeminės sandaros modeliai, kurie turėtų būti nustatomi ir statistiškai analizuojami automatiškai (toku būdu gauti statistiniai tyrimų duomenys turėtų būti gerokai tikslesni). Kauptina ir papildoma informacija apie abejotinos žodžių darybos atvejus.

ŽDMDB tyrinėjimų rezultatus būtų naudinga palyginti su kitų šiuolaikinių morfemikos tyrinėjimų (pavyzdžiui, VDU atliekamų tekstyno pagrindu) rezultatais.

Ulzhan Mussabekova (The Kazakh national university of al-Farabi) The Ortologichesky concept in operation: normalization activity on a boundary of centuries

The article of the research is to identify common grammatical orthological foundations of Kazakhstan titles adaptation in the Russian language.

The object of the research is the use of normative toponymy titles during the social transformations associated with socio-political, historical and economic changes. The subject of this research is the orthographic processing of Kazakh toponymy titles in the Russian language in terms of their normative usage.

The theoretical value of the article lies in the fact that its provisions, findings and proposed recommendations make a significant contribution to defining the future strategy in the research of orthological theory. Its theoretical value can also be determined by the justification of directive orthology, proposed in the work, considering the prescriptive norms and essential property of the norm – its dynamism. The theoretical significance of the thesis is in its possibility to solve the problem of systematization and codification of an important fragment of Russian lexical system and enriches the theory of the new data category, word formation and neologisms.

The recommendations on adaptation of orthological otomy Kazakh titles have been prepared in accordance with the State program of functioning and development of languages of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 years to further expand of the linguistic space of the Kazakh language and realizes the streamline of its onimy base. The materials and results of this work, containing an indication of consistent criteria for registration on writing the otomy different kinds of structural and semantic types can be used both in high school and a school course teaching of modern spelling. The results of the research will also be useful for akhimats, migration service centers, centers for sociological research, the centers of cartography.

Silvija Papaurėlytė (Šiaulių universitetas, Lietuva)
Žodžio žodis asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje

Asociacijos – tai ryšiai tarp tikrovės objektų, reiškinių ir abstrakčių fenomenų, pagrįsti ne tik subjekto patirtimi, bet nulemti ir kultūros, kuriai žmogus priklauso.

Kalbotyra remiasi žodinių asociacijų, inventorizuojamų atlikus laisvųjų asociacijų eksperimentą, analize. Asociacijų eksperimento dalyvių prašoma skaityti sąrašą ir šalia visų žodžių-stimulų užrašyti tai, kas pirmiausia ateis į galvą: žodį, žodžių junginį ar sakinį. Reakcijos į stimulus vadinamos asociatais, o visas kurio nors žodžio asociacijų rinkinys – asociacijų lauku.

Šiame pranešime analizuojamos žodžio *žodis* asociacijos. Su abstrakčiais fenomenais siejamos žodinės asociacijos, palyginti su materialius objektus pavadinančių žodžių asociacijomis, dar vertingesnės, nes jose užfiksuojama ta informacija, kurios jokiais kitais būdais patikrinti neįmanoma.

Aptariant reakcijas, visi asociatai pirmiausia skirstomi pagal tai, kuriuos žodžio ryšius – paradigminius ar sintagminius – jie realizuoja. Yra asociacijų, kurios gali būti tiesiogiai nulemtos su stimulu siejamos simbolikos ar respondentų lyties.

Išanalizavus žodžio *žodis* asociacijų lauką padaryta išvada, kad jame paradigminių asociacijų yra tik šiek tiek mažiau nei sintagminių. Respondentai pateikė įvairių žodžio *žodis* atributinių junginių. Dalis šių reakcijų yra bendra ir vyrams, ir moterims. Tikėtina, kad nemažai respondentų kaip reakciją į stimulą pateikė jiems gražiausią arba svarbiausią dalyką pavadinantį žodį. Analizuojant asociacijų eksperimento rezultatus iš dalies atskleisti su žodžiu *žodis* siejami visumos ir dalies santykiai, hiperoniminiai ir hiponiminiai žodžio ryšiai.

Gheorghe Popa (Alecu Russo State University of Balti, Republic of Moldova)
Set Expressions as a Means of Vocabulary Enrichment

As we know, during the nomination process the language uses not only lexical units proper (synthetic, monolexical), but complex units (analytical, polilexical) as well. According to the actions of the analytical and synthetic tendencies, once appeared, the complex units are subjected to different modifications (more often, of a structural and semantic type): analytical tendencies contribute to the extension of the dismantled existence of set expression, and those synthetic, on the contrary, lead to the fusion of the component elements.

Winning in this “collision” can be the both analytical and synthetic tendencies. Thus, set expressions can give birth to new monolexical units (Romanian: *de geniu* → *genial* “brilliant”; Russian: *сего дня* → *сегодня* “today”; French: *faire une promenade* → *se promener* “to walk”; English: *to give the order* → *to order*; Czech: *pravdě podobni* → *правдѣподобный* “plausible”; German: *einen rat geben* → *raten* “to advise”) or to new polilexical units (Romanian: *a băga de seamă* → *băgare de seamă* “wariness”; Russian: *оказать помощь* → *оказание помощи* “rendering of assistance”, French: *prendre en considération* → *la prise en considération* “the taking into consideration”).

It must be also mentioned, that some of the units resulted from set expressions can have a meaning that differs from the set expression (*cu minte* “wise” → *cu minte* “sat”; *în jos* “in the inferior side of a place or of an object” → *a înjosi* “to humiliate, to dishonor”). Many of the words resulted from the fusion of the constituent elements of the set expression, in their turn, serve as basis, for the formation of other derived words (Romanian: *cu minte* – *cuminte* “kind”).

Vilija Lazauskaitė-Ragaišienė (Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

Priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžių kirčiavimo polinkiai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose

Pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektų garsiniuose ir rašytiniuose šaltiniuose rasta apie 100 priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžių, pvz.: *piėninė* (1), *nāginė* (1) / *naginė* (3^b), *šaltinis* (2). Dauguma šių priesagų vedinių tiriamose šnektose kirčiuojami pagal vieną – pirmąją, antrąją ar trečiąją – kirčiuotę, pvz.: *drūskinė* (1), *dešimtinė* (2), *giminė* (3^b). Maždaug ketvirtadalis aptariamų daiktavardžių turi kirčiavimo gretybę, pvz.: *cūkrinė* (1) / *cukrinė* (2), *daržinė* (3^b) / *daržinė* (1). Šie vediniai dažniausiai kirčiuojami pagal dvi akcentines paradigmas. Tik daiktavardis *kapinės* turi pirmosios, antrosios ir trečiosios kirčiuočių variantų.

Iš turimos medžiagos matyti, kad daugeliu atvejų priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžių kirčiavimo paradigma nulemta pamatinių žodžių akcentuacijos. Vedinių ir jų pamatinių žodžių akcentinis santykis rodo esant du aptariamų daiktavardžių kirčiavimo modelius. Pastoviai kirčiuojami vediniai, darybiškai susiję su pirmosios ar antrosios kirčiuotės žodžiais, linkę perimti jų kamieno kirčio vietą ir šaknies priegaidę, pvz.: *kójinė* (: *kója* 1), *piřštinė* (: *piřštas* 2). Antrajai akcentinei paradigmai priklausančių priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžių pamatiniai žodžiai paprastai yra ketvirtosios (rečiau – trečiosios) kirčiuotės, pvz.: *arklinė* (: *arklės* 3), *stiklinė* (: *stiklas* 4).

Aptikti tik keli daiktavardžiai, kurių kirčiavimas nesusijęs su pamatinių žodžių akcentuacija. Šiuo atveju pirmosios kirčiuotės vediniai grįštini trečiosios ar ketvirtosios kirčiuotės vardažodžiais, pvz.: *mėšinė* (: *mėsà* 4), *žėntinė* (: *žėntas* 3). Antrosios kirčiuotės daiktavardžiai sietini su antrosios akcentinės paradigmos žodžiais, pvz., *sidabrinė* (: *sidābras* 2). Atkreiptinas dėmesys, kad ir pirmosios, ir antrosios kirčiuotės vedinių pamatiniams žodžiams būdingesnė nežymėtoji priegaidė – kamieno cirkumfleksas.

Atskirai aptartini kirčiavimo gretybę turintys priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžiai. Sukaupta medžiaga rodo du svarbius dalykus. Pirma, vienas kirčiavimo variantas yra pagrindinis (paplitęs visame tiriamų šnektų plote), kitas – gretiminis (paliudytas tik pavienių šnektų). Antra, aptariamų vedinių kirčiavimas labiau įvairuoja pietų aukštaičių plote.

Priesagų *-(t)inis, -(t)inė* daiktavardžių kirčiavimo paradigmų įvairavimas gali būti nulemtas įvairių priežasčių. Viena jų – pamatinių žodžių akcentinis variantiškumas, pvz., *láiptinė* (: *láiptai* 1) / *laiptinė* (: *laiptai* 4). Neatmestina galimybė, kad dvejopai kirčiuojamų formų toje pačioje šnektose vartojimui įtakos gali turėti ir reikšmių diferenciacija, pvz.: *ausinė* „auskaras“ ir *aūsinė* „kepurė“. Nagrinėjamų vedinių akcentinių paradigmų įvairavimas gali būti nulemtas ir analogijos – tiriamose šnektose akivaizdus polinkis apibendrinti pastovaus ir kilnojamojo kirčiavimo modelį.

Regina Rinkauskienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Tarminių XIX amžiaus rytų aukštaičių raštų veiksmoždzio ypatybės

XIX a. pradzioje, be žemaitiškų raštų, pasirodė ir rytų aukštaičių tarmės šnektomis besiremiančių raštų. Lietuviškai rašė daugiausia tik kaimo ir mažų miestelių kunigai, kurie rūpinosi išleisti prastuomenei pačias reikalingiausias lietuviškas religines knygas.

Aptariant XIX amžiaus pradžios – XIX amžiaus vidurio raštų, parašytų rytų aukštaičių tarme, veiksmoždzio morfologiją, remiamasi tuo metu pasirodžiusiais darbais: Mykolo Cerausko knygelėmis „Kozonis padėkavonės“ (1803) ir „Senas katekizmas“ (1803), Lauryno Bortkevičiaus giesmių knygele „Giesmės apie keturiolika stacijų“ (1810), Mykolo Smolskio knyga „Uvogos apie išganymą dūšios“ (1823), Tado Lichodzejausko pamokslu „Gailus atminimas...“ (1841), Antano Kitkevičiaus lietuviškomis giesmėmis, įdėtomis į knygą „Hymny ojców świętych“ (1848), Henriko Balevičiaus knygele „Keliavedys“ (1857) ir Kazimiero Michnevičiaus-Mikėno knyga „Šventas Izidorius artojas“ (1859).

Minėtuose veikaluose nemažai šiuo metu jau nevartojamų veiksmažodžių: *taryti, taro, tarė; žabaldyti, žabaldžia, žabaldė; kalbasyti, kalbasija, kalbasijo; vienoti, vienoja, vienojo* ir pan. Labai retos būtojo dažninio laiko formos.

Rasta retų veiksmažodžio formų:

- liepiamosios nuosakos forma su dalelyte *gi*, įsiterpusia tarp priešdėlio ir šaknies (*pagimišlik* 73₃; *prigiprask* 85₂₃; *niegi apļeysk* 121₈; *pagisiskubink* 31₂₄ (MS);
- sangražinio priešdėlinio veiksmažodžio bendratis su sangražos afiksu žodžio gale (*niekrimstis* 49₂₂ (MS);
- ateminio asmenavimo formų (*efmi* 18₂₉; *efme* 12₄; *miegtj* 25₃₀ (MC); *esti* 38₉ (KMM); *katrie baymiey esti* 29₁₀ (MS));
- senųjų tariamosios nuosakos pirmojo asmens formų (*apsipilczie* 12₁₃ (HB); *dekawoczia* 17₃₂ (MC1); *kłausczia* 5₁₄ (KMM); *gałeczia* 11₁₂, 121₆ (MS) ir t. t.

Gausu kamienų mišimo atvejų: *ne muszia* 13₁₅; *musza* 45₇ (KMM); *norit* 128₂₇; *noriat* 77₁₈ (MS); *pralajde* 16₁₀ (KMM) *apļeydie* 23₂₆; *atļeydie* 88₁₅ (MS); *nubrukje* 86₁₁ (MS).

Labai dažnai vartojami įvairūs skoliniai (slavizmai): *abczistik* 72₁₆; *pamislik* 20₂ (HB); *prigatawoja* 16₁₃ (TL); *pakorofi* 25₁₈; *szienawok* 16₁₁ (MC1); *dumoja* 16₁₉; *iszkololja* 30₃ (KMM); *buntawojas* 22₆; *welitumem* 59₉ (MS); *tégul numazgoja* 231₁₅; *té ulojam* 235₂₀ (AK).

XIX amžiaus pradžios – XIX amžiaus vidurio raštų, parašytų rytų aukštaičių tarme, kalba atspindi to meto raštijos situaciją.

Ala Sainenco (Alecu Russo State University of Balti, Republic of Moldova) Semantico-functional and grammatical categories: between the universal and the particular

A cultural phenomenon by nature, language belongs, according to Eugeniu Coșeriu, to cultural things. The creative activity, being “a free activity”, involves variation, which is achieved through the existence of concrete historic languages (in terms of human language architecture) and through dialayer, diaphase and diatopic varieties (in terms of the architecture of a concrete historic language). Any variety, be it internal or external, is not created separately, nor does it function apart from other languages in an isolated system. Quoting Humboldt, Eugeniu Coșeriu asserts that “every language [...] is a key to all the others”. This is also due to the universality of conceptual categories and of linguistic categories. However, it is necessary to make a clear distinction between thinking contents and language contents, as they do not overlap. Language contents are more than just thinking contents.

At the level of linguistic categories, according to the tripartite language levels, proposed by E. Coșeriu, one can distinguish three levels of notional categories and of their systems: 1) the level of fundamental universal categories referring to the universal aspect of languages; 2) the level of notional categories reflected in the semantic functions of the language referring to the historic aspect of languages; 3) the level of textual categories referring to the individual aspect.

Different contents correspond to the three types of categories referring to the three language levels: the *designation* corresponds to the universal level, the *signified* – to the historic level and the *meaning* – to the individual level.

At the historic level, linguistic units that have the same semantic function are grouped around some semantico-functional categories, forming groups of units that belong to different language levels, but have the same semantic function. The way these categories are realized differs from one language to another, every language constructing meaning using its own means and organizing meaning differently, according to the devices that it possesses.

The semantico-functional categories, like any lingual organizations, do not constitute something in themselves – they are subordinate to forming and expressing thinking contents.

Vilija Salienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Kitoks požiūris į gimtosios lietuvių kalbos mokymą 9–10 klasėse

Švietimas yra neatsiejama kultūros dalis. Mokykla – ta grandis, kuri šalia šeimos labiausiai turėtų ugdyti vaiką. Gimtoji lietuvių kalba, kaip mokomasis dalykas, yra ypatingas, nes atlieka dvejopą funkciją, o dalyko turinyje susipina įvairios kultūrinės, socialinės, pažintinės ir kitokios temos. Esminis dalyko turinys nesikeičia keičiantis ugdymo programoms, tačiau požiūris į dalyko mokymą kinta, dėl to nuolat diskutuojama. Požiūrio kaitą lemia programų didaktinės nuostatos, tikslai ir uždaviniai ir vadovėlių autorių matymas, kaip programa gali būti realizuojama.

Pagrindinio ugdymo (5–10 klasių) bendrosiose gimtosios lietuvių kalbos programose nuo 2003 iki 2008 metų dalyko turinys pateikiamas koncentrais. 2003 metų programoje ir išsilavinimo standartuose išskiriamas kalbos ugdymas ir kalbos pažinimas. Kalbos ugdymas suprantamas kaip procesas, apimantis rašytinį ir sakytinį kalbos vartojimo būdus, kalbos pažinimas suprantamas kaip kalbos sistemos elementų, jų ryšių ir funkcijų supratimas ir nagrinėjimas. 2008 metų programoje kalbos turinį sudaro keturios kalbinės veiklos rūšys: kalbėjimas, klausymas, skaitymas, rašymas. Į šias kalbinės veiklos rūšis integruojama kalbos sistema.

2003 metų programoje akcentuojami mokinių esminiai gebėjimai ir pasiekimai. Pabrėžiama, kad turi būti ugdomas mokinių gebėjimas mokytis. 2008 metų programoje, be gebėjimų ir pasiekimų, pabrėžiamas bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymas. Kompetencija suprantama kaip integrali žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Svarbiausios ugdytinės kompetencijos yra šios: mokėjimo mokytis, komunikavimo, kultūrinė, pažinimo, socialinė, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninė.

Ir 2003, ir 2008 metų programose ryški integracijos idėja, gyva dar nuo tautinės mokyklos koncepcijos (1989–1990). 2003 metų programoje integracija suprantama kaip kalbos ir literatūros, atskirų kalbinės veiklos rūšių integracija, lietuvių kalbos ir kitų mokomųjų dalykų integracija, t. y. integracija suvokiama dalyko turinio lygmeniu. 2008 metų programoje integravimas suprantamas: kaip bendrųjų gebėjimų, tokių kaip komunikavimo gimtąja ir kitomis kalbomis, kritinio ir kūrybinio mąstymo, mokymosi, informacinių, bendradarbiavimo, ugdymas; kaip atskirų mokomųjų dalykų integracija; kaip galimybė perkelti turimas žinias ir gebėjimus į kitų dalykų pamokas. Keturių kalbinės veiklos rūšių dermė pagrįstai laikoma ne integracija, o vidiniais dalyko ryšiais.

Programose formuluojamus tikslus ir pateikiamą ugdymo turinį realizuoja mokykliniai vadovėliai ir kitos mokymo priemonės. Dauguma galiojančių lietuvių kalbos vadovėlių dalyko turinį pateikia iš esmės tradiciškai, laikomasi programoje pateiktų temų chronologijos. 2011 metų lietuvių kalbos vadovėlis (autoriai V. Salienė, A. Smetona) *Lietuvių kalba. Skaitau. Rašau. Kalbu. Priedai* ir mokinio sąsiuviniai (*Skaitau. Rašau. Kalbu*) iliustruoja netradicinį autorių požiūrį į kalbos mokymą.

Jolita Urbanavičienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Kamųjų šnekta: ribos ir skiriamosios ypatybės

Adūtiškio-Tverėčiaus iškyšulys – labiausiai į rytus nutolęs Lietuvos arealas. Jis ribojasi su Baltarusijos Respublikos Breslaujės ir Pāstovių rajonais. Pietuose ir rytuose už Adūtiškio miestelio, jau Baltarusijos teritorijoje, išlikę lietuviški kaimai dialektologijoje vadinami Kamųjų sala (*Lietuvių kalbos žodynas* vartoja santrumpą *Pst* – Pāstovys).

Kamūjys veikiau laikytini ne sala, o nuosekliu lietuviškai kalbančios teritorijos tęsiniu, istorijos valia atsidūrusiu už valstybinės Lietuvos sienos. Apie tai liudija lietuviški kaimai, išsidėstę iškart už Lietuvos-Baltarusijos sienos ir, tolstant nuo pasienio, palaipsniui nykstantys. Šis plotas tik tradiciškai vadintinas Kamųjų šnekta, nes jau XX a. pradžioje miestelyje buvo įsigalėjusi baltarusių kalba. Lietuviški kaimai Baltarusijoje baigiasi ties Jūravū, Ramaškonimīs ir sudaro maždaug 7 km žiedą aplink Adūtiškį. Pietvakariuose subaltarusėję plotai atskiria Kamųjų šnektą nuo toliau plytinčios ir jau baigiančios išnykti Kliuščionių-Leñtupio šnektos, kuri yra Vidutinės-Strūnāičio šnektų tęsinys Baltarusijoje. Šiaurėje, už Adūtiškio-Tverėčiaus iškyšulio, Baltarusijos teritorijoje, tebėra išlikusi lietuviška Vidžių-Āpso šnekta, kuri yra Dūkšto, Rimšės, Daugėliščio šnektų tąsa.

Kamųjų šnekta nuo kitų rytų aukštaičių vilniškių šnektų skiriasi pagal baltų ilgųjų balsių *ā, *ē atitikmenis ir priskirtina diftongizuojantiems vilniškiams. Pagal kamieno kirčiuotų balsių diftongizaciją Kamųjų šnekta artima Svirkų, Švenčionių šnektoms, o pagal nekirčiuotą žodžio galo vokalizmą – Adūtiškio, Mielagėnų šnektoms.

Pagal priebalsių neminkštinimą Tverėčiaus–Adūtiškio iškyšulio šnektas galima suskirstyti į tris arealus: 1) Tverėčiaus–Rimšės–Gaidės arealas, kuriame neminkštinami priebalsiai *l, r, s, t, d, m, n, v*; 2) Kamojū arealas, kuriame kietai tariami priebalsiai *l, r, s, š, ž, č*. Šių priebalsių neminkštinimo izoglosė tęsiasi visu rytiniu Lietuvos pakraščiu apie Magūnus, Gervėčius, Azierkus, Seinūs, Pūnską ir baigiasi pietų aukštaičių plote; 3) Adūtiškio–Mielagėnų–Švenčionių arealas, kuriame nuosekliai neminkštinami tik priebalsiai *l, r, s*.

Taigi Kamojū šnekta priklauso diftongizuojantiems vilniškiams, tačiau turi ir savitų bruožų, taip pat lietuviškoms saloms būdingų ypatybių. Ji nėra Adūtiškio šnektos tęsinys Baltarusijos teritorijoje, kaip kartais teigiama. Adūtiškio šnekta kalbama tik pačiame Adūtiškio miestelyje. Tai vienintelė tokios siauros lokalizacijos šnekta lietuvių tarmių žemėlapyje.

Fonologinė analizė rytinių vilniškių plote leidžia identifikuoti trijų skirtingų fonologinių sistemų modelius ir skirti tris rytinių vilniškių arealus:

- a) **Adūtiškio–Mielagėnų** arealas, neturintis vidutinio pakilimo fonemų;
- b) **Svirku–Kamojū** arealas, kurio balsių fonologinėje sistemoje neužpildyta ilgųjų žemutinių fonemų pozicija, o pusilgių fonemų posistemis turi du vidutinio pakilimo pasluoksnius: uždarąjį ir atvirąjį;
- c) **Tverėčiaus–Švenčionių** arealas, turintis „tuščiuosius langelius“ žemutinių ilgųjų fonemų ir vidutinio pakilimo pusilgių fonemų posistemiuose.

Janina Švambarytė–Valužienė (Lietuvių kalbos institutas, Lietuva) Sintaksinės Mato Slančiausko ir jo bendradarbių surinktos pasakojamosios tautosakos ypatybės

Matas Jonas Slančiauskas (1850 02 21 – 1924 04 11) – siuvėjas, tautosakos rinkėjas, eilių kūrėjas, visuomenininkas, knygų platintojas – darbavosi Šiaurės Lietuvoje, Joniškio apylinkėse. Jam talkino tų apylinkių gyventojai: Jonas Trumpulis, Pranas Narvydas, Juozapas Stonevičius, Jonas Lideikis, Pilypas Grigutis ir Steponas Strazdas.

Tiriamajoje medžiagoje – tautosakos rinkiniuose „Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos“ (1985), „Šiaurės Lietuvos pasakos“ (1974) ir „Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai“ (1975) – atsispindi daugiau kaip prieš šimtą penkiasdešimt metų vartotos kalbos sintaksė, kurią publikuotos tautosakos rengėjai (Norbertas Vėlius, Kostas Aleksynas, Ada Seselskytė) ir kalbos konsultantė dialektologė dr. Aldona Jonaitytė stengėsi išsaugoti kuo autentiškesnę. Šiuose pasakojamosios tautosakos rinkiniuose atspindėta nemažai kalbinės raiškos bendrumų, kuriuos vargu ar galima įvardyti tik kaip kalbų kontaktą.

Iš sintaksinių universalijų, būdingų abiem kalboms, minėtina posesyvumo (plg.: *Man yra du vaikai: Jonkelis ir Joskelis. „Aš turiu, auginu du vaikus: Jonkelį ir Joskelį.“; Viņam daudz naudas. „Jis turi daug turtų, pinigų.“*) ir reikiamybės raiška (plg.: *Man karves melžamas, einu namo. „Man reikia karves melžti, einu namo. Man karvės mežtinės, einu namo.“; Kaimiņam jāpļauj lauks. Skolēniem jālasa avīzes. „Kaimynams reikia laukus plauti. Kaimynų pjautini laukai. Mokiniais reikia skaityti laikraščius.“*). Šiaurinėse Lietuvos tarmėse kalbininkų Alekso Girdenio ir Genovaitės Kačiušienės pastebėtas perficientyvas (plg.: *Mėgina pjaut žemė tuos ragus – tuoj rėkiant piktu balsu. „Mėgina (visai) nupjauti tuos ragus – tuoj rėkiant piktu balsu“; Rauj tuo puti nuôst. „Drėksk (Nudrėksk) tą spuogą žemė.“*) aptinkamas ir aptariamuose rinkiniuose.

Iš morfosintaksinių ypatybių minėtina geidžiamosios nuosakos (plg.: *Tai tu tuoj su savo motinos šliūbiniu šnypštuku griebk ir suspausk jai buožį ir pagauk lupt su tom rykštėm: lai ji raitykis kaip nor apė tavo rankas ir apė tave patį. „Tai tu [...] pagauk lupt su tom rykštėm: tegul ji raitosi (tesiraitai) kaip nor...“; Lai notiek, kā tu vēlies. „Tebūnie, kaip tu nori“; Lai tev labi klājas! „Tegul tau gerai sekasi!“*) ir tariamosios nuosakos (*Užsīdarom duris, ka neatein kas. „Užsīdarom duris, kad neateitų kas.“; Jājām, brāļi, vienu pulku, lai nezviedz kumeliņi, lai nedzird meitu māte, lai neslēja malējīņu. „Jokim, broļiai, vienu būriū, kad nežvengtų žirgēļiai, kad neišgirstų mergēļiū motina, kad nepaslēptų malējēļēs.“*) raiška.

Gausu porinių ištiktukų (plg.: *Įėjo į jaują, kad pradės verstis po ardu, kad linai ein dulky dulkais (dulkėdami). Zėnas mato, kad blogai, kabary kabarais (kabarodamasis) įlipo į beržą. Ubags, gavęs visokių gėrybių, išėjo kuldy kuldais (skubėdamas) sau.; Un tā kungs plėsku plėskumis (skubėdamas) prom pie*

sievas. Kungs, to izdzirdis, knaši steidzas uz mājam un lec āliņģī iekšā, bet noiet muru murumis (skubēdamas?) dibinā un meklē vel šodien Mačatiņa naudu.). Ryški jų adverbializacija.

Aptartos sintaksinės ir morfosintaksinės ypatybės kelia mintį, kurią jau yra išsakęs dialektologas ir kalbos istorikas Zigmas Zinkevičius: *ar bendros baltų kalbos ištakų nereiktų ieškoti Jonišchio apylinkių šnektose?* Ši hipotezė, pateikiama pranešime, verta tolesnio tarmės morfologinių, žodžių darybos, kaitybos, sintaksės lygmenų tyrimo, kuris turėtų atskleisti bendros baltų kalbos modelį, išryškinti kalbines universalijas.

Daiva Vaišnienė (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva) Probleminiai transponavimo atvejai J. Aleksandravičiaus „Kretingos tarmės žodyne“

Tarminio žodyno rengimas susijęs ne tik su leksikografinėmis, bet ir su gana kebliomis tarmės ir bendrinės kalbos garsyno ar prozodijos elementų atitikties problemomis. Juozas Aleksandravičius nebesuspėjo savo žodyno rankraščio perskaityti nuo pradžios iki galo, suvienodinti ir apsispręsti dėl kai kurių žodžių ar formų pateikimo, tad rengiant minėtą leidinį teko atsakyti ir į klausimus, susijusius su mokslinės kalbos reiškinių interpretacijos dalykais. Kai kurios problemos spėtos aptarti su autoriumi, tačiau liko nemažai lingvistinių klausimų, į kuriuos atsakymų ieškota remiantis naujesniais šiaurės žemaičių, ypač kretingiškių, tarmės tyrimais bei šaltiniais. Tenka pripažinti, kad ne visada pakakdavo patikimų duomenų nagrinėjant probleminius kamienų mišimo, kirčiavimo dalykus. Kita vertus, ir paties autoriaus požiūris į kai kuriuos svarstytinus fonetikos ir morfologijos dalykus yra keitęsis, o kartais taip tvirtai ir neapsispręsta. Tai rodo skliaustuose palikti alternatyvūs variantai, klaustukai ar pastabos parašėse. Pranešime aptariami keli keblesni antraštinių žodžių formų transponavimo atvejai:

1. Bendrinės kalbos veiksmožodžių būtojo laiko III asmens galūnė *-ja* dėl fonetinių priešasčių tarmėje yra pakitusi į *-jė*, t. y. forma perėjusi į **ē* kamieną, pvz.: *dalyti, ~ija, ~ijė; jodinėti, ~ėja, ~ėjė; jėti, ~ja, ~jė*. Plg. daugiskaitos formas: *júojėm, júojėu* ir pan. Autorius nuosekliai atstato šį kamieną.

2. Galūnė *-ė* autoriaus transponuojama ir įvardžiutinių moteriškosios giminės būdvardžių galūnėse, pvz., **išeitamojė** „išvietė“. Kadangi paradigmos formų galūnės redukuotos, sudėtinga nustatyti, kokia galėtų būti šios formos vardininko galūnė – ji niekada nebūna kirčiuota, tad tarmėje trumpinama.

3. Moteriškosios giminės **iā* kamieno žodžiai linkę pereiti į **ē* kamieną, taigi J. Aleksandravičius savo disertacijoje „Kretingos tarmė“ nurodo, kad abiejų kamienų paradigmos iš esmės sutampa, skiriasi tik vienaskaitos naudininko formos. Svarstyti tie atvejai, kai pats autorius antraštinėse formose nurodęs galūnę *-ja*, o transkripcijoje beveik nuosekliai rašęs *-jė*, t. y. ženklą, atliepantį garsą *é*. Ypač keblu tada, kai ši galūnė kirčiuota, nes galūnės *-ja* balsis yra trumpasis, taigi kirčiuotoje pozicijoje negali būti transponuojamas kaip *é*. Rankraštyje autorius bandė rasti kompromisinį sprendimą – palikęs antraštinio žodžio galūnę *-ja*, greta skliaustuose paaiškino, kad žodis *é*-kamienis, pvz., **aldabijà** (*é*-kam.). Analizuojant šiuos atvejus atsižvelgta į iliustracinius pavyzdžius, nes kai kurie linksniai, pavyzdžiui, vienaskaitos vietininkas, aiškiai rodo žodžio kamieną. Jei iliustracinių pavyzdžių, tiksliai parodančių kamieną, nėra, laikytasi principo, kad nekirčiuotų žodžių galūnė yra *-ė*, o kirčiuota galūnė – *-ia* (skirtingą **iā* kamieno linksniavimo raidą pabrėžia ir V. Grinaveckis: šakninio kirčiavimo žodžiai perėję į **ē* kamieną, o galūninio – išlikę).

Taigi keblesniais atvejais antraštiniai žodžiai transponuoti laikantis šių nuostatų:

- 1) kur įmanoma, remtasi iliustraciniais pavyzdžiais ir analogijos principu;
- 2) jei nėra aiškių iliustracinių pavyzdžių, palikta autoriaus užrašyta forma, tačiau sprendžiant kai kurių svarstytinų atvejų, pavyzdžiui, *u*-kamienų būdvardžių ir pan., pateikimo problemas, reikėtų papildomo tyrimo.

Jolanta Vaskelienė (Šiaulių universitetas, Lietuva) Dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybiniai sinonimai

Darybiniai sinonimai (DS) yra tokią pat darybinę ir panašią arba tapачią leksinę reikšmę turintys bendrašakniai dariniai, sudaryti su skirtingais darybos afiksais. Tyrimo objektas – *Dabartinės lietuvių*

kalbos žodyne (DŽ; elektroninis variantas, prieiga per internetą: <<http://www.lki.lt/dlkz/>>) esantys būdvardžių DS. Darbo tikslas – išanalizuoti dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybinius sinonimus.

Iš DŽ buvo išrinkti 1556 būdvardžių dariniai ir sudarytos 724 DS eilės, išanalizuota darinių daryba, nustatytas DS eiles sudarančių darinių afiksų kombinacijų variantiškumas, išskirtos gausiausios DS eilių grupės, tirtas darinių sinonimiškumo laipsnis, substitucijos galimybės, DS aptarti stilistikos ir polisemijos atžvilgiu.

Apibendrinamosios išvados:

1. Išanalizavus būdvardžių darybą paaiškėjo, kad dažniausiai į DS eiles įeina priesagų vediniai (1251), mažiau galūnių (138), priešdėlių (135) vedinių ir dūrinių (32). DS eilėse būna nuo dviejų iki penkių narių: sudarytos 642 dvinarės, 63 trinarės, 12 keturianarių ir 7 penkianarės DS eilės.

2. Tyrimas parodė, kad sinoniminiai santykiai gali susiklostyti tarp 53 priesagų, 3 galūnių ir 3 priešdėlių vedinių. Iš viso sudarytos 99 skirtingos afiksų kombinacijos.

3. Dabartinėje lietuvių kalboje būdvardžių vediniai daromi maždaug su 130 priesagų, dariausias yra *-inis*, *-ė*, *-ingas*, *-a*, *-iškas*, *-a*, *-uotas*, *-a*, *-otas*, *-a*, *-okas*, *-a* ir kt., iš priešdėlių darumu išsiskiria *ne-*, *nebe-*, *apy-*, *po-*, *be-*. Analizė parodė, kad būdvardžių DS eilėse taip pat gausu dariems tipams priklausančių darinių: *-inis*, *-ė* (331 vediniai), *-iškas*, *-a* (299), *-ingas*, *-a* (159), *-uotas*, *-a* (97), *apy-* (96), *-okas*, *-a* (83), *po-* (36), *-otas*, *-a* (32). Darių tipų dariniai dažnai įeina tokias į DS eiles, kuriose sinonimiškai santykiauja su retesnių, tarminių darybos afiksų bendrašakniais vediniais. Sudarytos ir išanalizuotos 57 tokio pobūdžio pavienės DS eilės.

4. Pagal gausumą DS grupės išsidėstė tokia tvarka: *-inis*, *-ė* ir *-iškas*, *-a* (277 DS eilės), *-ingas*, *-a* ir *-us*, *-i* (72 DS eilės), *apy-* ir *-okas*, *-a* (39 DS eilės), *-ingas*, *-a* ir *-uotas*, *-a* (26 DS eilės), *-uotas*, *-a* ir *-inas*, *-a* (26 DS eilės) etc.

5. DS reikšmės artimumą geriausiai padeda įvertinti jų vartoseną. Tikrai sinonimiškai žodžiais laikomi tie, kurie gali vienas kitą keisti kontekste, iš esmės nekeisdami jo prasmės. Nustatyti, kuriuos afiksus turinčių sinonimų reikšmės yra panašiausios, nepavyko, nes kiekvienoje tuos pačius darybos afiksus turinčių DS grupėje būna tapačią, artimą ar tik panašią reikšmę turinčių darinių.

6. Būdvardžių DS eilėse daugiausia stilistiškai neutralių darinių, t. y. tokių, kurie DŽ neturi jokių stilistinių pažymų. Stilistines pažymas turi 37 būdvardžių dariniai, kurie įeina į 32 DS eiles.

7. Ištyrus darinius polisemijos atžvilgiu paaiškėjo, kad 679 DS eilių nariai turi po vieną reikšmę, 42 daugiareikšmiai būdvardžių dariniai skirtingomis leksinėmis reikšmėmis įeina į skirtingas DS eiles.

Svetlana Vlasova (Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva)

Apibrėžtumo kategorija ir būdvardžių formų koreliacija XII–XIII a. bažnytinėje slavų kalboje

XII–XIII a. rašytinio paminklo – Успенский сборник (Uspenskij kodeksas, toliau – UK), tyrimas parodė, kad tuo metu paprastosios ir įvardžiuotinės būdvardžių formos dar buvo vartojamos apibrėžtumo / neapibrėžtumo kategorijai reikšti. Kognityvinis apibrėžtumo ir neapibrėžtumo kategorijos tyrimas leidžia sudaryti pagrindinių apibrėžtumo reikšmių senoviniame tekste klasifikaciją. UK įvardžiuotinės būdvardžių formos reiškia pažymimojo daiktavardžio apibrėžtumą: jos nurodo, kad objektas, žymimas daiktavardžiu, vienareikšmiškai identifikuojamas. Apibrėžiamosios būdvardžių formos UK gali žymėti unikalaus objekto apibrėžtumą, anaforinį apibrėžtumą, posesyvinį apibrėžtumą, generinį apibrėžtumą.

Kaip žinoma, įvardžiuotiniai būdvardžiai yra bendra baltų ir slavų kalbų savastis. Kadangi dabartinė rusų kalba modifikavo apibrėžiamųjų / neapibrėžiamųjų būdvardžių formų opoziciją, produktyvus gali būti būtent būdvardžio formų funkcionavimo dabartinėje lietuvių ir bažnytinėje slavų kalboje lyginimas. Toks mūsų atliktas lyginimas atskleidė abiejų kalbų įvardžiuotinių būdvardžių formų panašų funkcionavimą.

Kadangi lietuvių kalbos tyrėjų (A. Holvoet, A. Tamulionienė, R. Mikulskis, B. Spraunienė) pabrėžiama, jog formų distribucija dabartinėje lietuvių kalboje dar nepakankamai ištirta ir nėra iki galo

aišku, kas kai kuriais atvejais lemia apibrėžiamosios formos vartojimo galimybes, toks kalbų lyginimas galėtų būti produktyvi pagalbiniė priemonė šioms klausimams spręsti.

Įdomu, kad dabartinėje lietuvių kalboje apibrėžiamosios būdvardžių formos nyksta ir vartojamos daugiau rašytinėje kalboje, o šnekamojoje kalboje, išskyrus terminų vartoseną, jos yra retos. Literatūrinės senosios rusų kalbos tekstuose formų priešprieša irgi laikoma knyginės kalbos bruožu, o tošies raštuose dažniausiai pasitaiko tik rūšinės daikto ypatybės reikšmę turinčių įvardžiuotinių būdvardžių.